

LECTORI ȘI LECTURI LA BIBLIOTECA BATTHYANEUM DE LA ALBA IULIA PE PARCURSUL SECOLULUI AL XIX-LEA

ANDREEA MÂRZA

Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca,
Facultatea de Teologie Greco-Catolică, departamentul Blaj

Readers and Readings at the Batthyaneum Library in Alba Iulia during the 19th Century

ABSTRACT

The idea of such research came to us when we were looking through a library register and found an index of the library's readers since 1800. To this were added two more pieces of information found (about the registers of the visitors of the libraries in Florence, also the will of Bishop Ignác Batthyány, who, in this bequest, speaks about the situation and the status of the founded library). These were the starting points of the study. The index was kept by Andras Cseresnyés, the librarian of the library at the beginning of the 19th century. The main activity of A. Cseresnyés was to produce catalogues for the library's holdings at the death of the bishop-founder. In parallel with this work, during his time as a librarian, A. Cseresnyés also took care of readers.

The Batthyaneum Library also keeps other registers of readers and their readings throughout the 19th century in its holdings. In the first part of the century, the readers were mostly local, being teachers, students or officials who were in Alba Carolina/Alba Iulia; in some cases, some local servants were also added. For the second half of the century, we meet famous historians such as W. Fraknói, V. Bunyitai or F. Zimmermann. The registers of the Batthyaneum lecturers draw attention to the importance the library enjoyed in the 19th century.

Cuvinte-cheie: Biblioteca Batthyaneum, Alba Iulia, lectori, lecturi, registre, secolul al XIX-lea, profesori, studenți, oficialități

Key words: Batthyaneum Library, Alba Iulia, readers, readings, registers, 19th century, teachers, students, officials

Biblioteca Batthyaneum, prin fondul său special de carte, a trezit interesul numeroșilor cercetători de-a lungul secolului al XX-lea și în primele două decenii din cel următor. Temele au fost diverse tocmai datorită diversității colecțiilor (s-au studiat manuscrise, incunabule, tipărituri de secol XVI-XVIII, colecții muzeale ale bibliotecii etc., fiecare cercetător analizând, de obicei, o anume temă de interes), mai rar s-au făcut cercetări asupra întregii biblioteci luate ca un complex¹. Activitatea în Biblioteca Batthyaneum pe parcursul

¹ Varjú 1899-[1901]; Baráth 1939-1941, p. 324-331; Bálent 1956, p. 73-82; Bart 1965, p. 439-449; Kulcsár 1956; Bica, Mârza 1973, p. 311-350; Selecká 1974; Lascu 1975, p. 715-717; Sopko 1982; Mârza E., Mârza I. 1995, p. 239-250; Kotvan, Frimková 1996; Dârja 1998-1999; Dârja 2006, p. 71-85; Hendre Biro 2011, p. 39-57; Muckenhaupt, Rozsondai 2011, p. 159-189; Hendre Biro 2016, p.155-177; Hendre Biro 2017, p. 309-326; Mârza A., Mârza E. 2017, p. 203-250; Census

secolului al XIX-lea nu prea a suscitât atenția, iar lectorii și lecturile lor nu au stârnit curiozitatea cercetătorilor contemporani nouă, deși material arhivistic despre cercetările studioșilor din secolul al XIX-lea în bibliotecă există din abundență.

În secolul al XVIII-lea au existat în Europa diverse locuri publice în care se putea citi: librării, cafenele, saloane, în cadrul vreunei societăți literare sau bibliotecă. Este cunoscut faptul că starea socială și averea au ajuns să determine numărul de cărți deținute. Cartea putea fi cumpărată, ajungând în final, pe raftul unei bibliotecă, sau putea fi împrumutată de pe raftul vreunei bibliotecă. Cele trei mari bibliotecă din secolul al XIX-lea din Transilvania (Teleki, Brukenthal și Batthyaneum) ce poartă numele fondatorilor lor s-au înscris încă de la întemeiere în trendul european pornit în secolul anterior, când numeroși aristocrați europeni și-au deschis bibliotecă învățaților epocii, pasionați de știință și avizi de lectură². Activitățile bibliofile ale celor trei mecena au permis crearea unor instituții de cultură elitiste în Transilvania secolului al XIX-lea, frecventate de preoți, profesori, prieteni aristocrați. La fel se va întâmpla și cu viitoarea Bibliotecă Batthyaneum, al cărei statut avea să fie specificat în lăsamântul episcopului-fondator.

Punctul de plecare al cercetării de față este unul dublu, fiind oferit de menționarea numelui lui Imre Dániel printre cercetătorii de la Biblioteca Apostolica Vaticana și vizitatorii Bibliotecă Laurenziana din Florența, totodată, și de testamentul episcopului Ignác Batthyány, dacă privim cronologic evenimentele. Ne-a stârnit curiozitatea tocmai amintirea lui I. Dániel printre cercetătorii de la Vatican și Florența și atunci ne-am îndreptat căutările spre fondul de la Batthyaneum, tocmai din dorința de a vedea dacă bibliotecă a avut un sistem de păstrare a numelor celor care i-au trecut pragul.

Asemenea sistemului din bibliotecă europene, dacă avem în vedere metodele folosite pentru împrumutul cărților, un exemplu îl reprezintă chiar Imre Daniel. Imre Dániel (1754-1804) a fost, în materie de documentare științifică, câțiva ani, mâna dreaptă a episcopului I. Batthyány (1741-1798); dovada legăturii dintre ei se află, în special, în fondul Bibliotecă Batthyaneum, sub

2018; Mârza Selecká 2021 etc. pentru a menționa doar câteva cercetări. Ca despre un tot complex au scris despre Batthyaneum, de ex., Jakó 1991, p. 353-375; Dârja 1997, p. 341-365; Dârja 2007, p. 497-514 etc.

² Pentru perioada 1526-1750, o cercetare dedicată bibliotecălor și lecturii a abordat Monok 2011, *passim*. Chartier 1997, p. 183-185, 201-209; vezi, de exemplu, catalogul sistematic, tipărit de contele Teleki între 1796 și 1819: *Catalogus Bibliothecae Sam. Com. Teleki de Szék*, Viennae, 1796-1819; totodată, și al cincilea volum al catalogului *Bibliothecae Samuelis com. Teleki de Szék, Pars Quinta. Libros inde an anno MDCCCXIX post typis vulgatam catalogi partem quartam comparatos complexa*, Budapest-Marosvásárhely, 2002. În cazul lui Samuel von Brukenthal, este cunoscut faptul că achizițiile erau făcute în numele lui de diferiți agenți, precum abatele Franz Neumann, August și Rudolf Grässer; vezi Ittu 2005, p. 15-28.

forma a sute de scrisori, documente, cărți aduse din Peninsula Italică, Austria sau Ungaria, volume copiate la cererea episcopului de către Dániel sau diferiți copiiști. Încrederea episcopului în calitatea intelectuală a lui I. Dániel poate fi dovedită și prin călătoria întreprinsă de acesta în Peninsula Italică (dec. 1783 – dec. 1785)³. În timpul cercetărilor din peninsulă, când a căutat pentru episcopul-savant referințe bibliografice necesare viitoarei activități științifice, numele lui Imre Dániel, un trimis al episcopului, care avea asupra sa câteva recomandări, ajunge să fie amintit în bibliotecile vremii⁴. Pe lângă cele de la episcop, recomandări a mai primit Dániel de la nunțul apostolic de la Viena, G. Garampi (1725-1792), și de la cardinalii C. Migazzi (1714-1803) și J. Batthyány (1727-1799). Aceste scrisori de garanție către persoane din cadrul Bisericii (de exemplu, secretarul congregației De Propaganda Fide, Stefano Borgia sau cardinalul F. Herzan) i-au permis să obțină alte recomandări pe baza cărora Dániel a primit materialele științifice dorite de episcopul-savant sau a putut vizita locuri speciale în care se intra doar cu o împuternicire⁵.

Precum se întâmplă și în zilele noastre, și la sfârșitul secolului al XVIII-lea, cercetarea la Biblioteca Apostolica Vaticana trebuia neapărat însoțită de o recomandare. Având în vedere faptul că în tinerețe I. Batthyány a cercetat fondurile bibliotecii, după cum a afirmat personal, iar urme ale activității sale se păstrează acolo, prelatul i-a transmis lui Dániel chiar câteva cote, cerându-i să verifice și altele⁶. Recomandarea pe care i-a dat-o lui Dániel pentru bibliotecă o

³ Mărza A. 2020, p. 29-246.

⁴ Amintim doar câteva lucrări scrise de I. Batthyány: *Agamantis Palladii Academiae Philaetorum Socii Responsa ad dubia Anonymi adversus Privilegium S. Stephani, Abbatiae S. Martini de monte Pannoniae Anno MI concessum proposita*, Agriae, 1779; Ignatius c. de Batthyán, *Norma cleri, quam pro instructione clericorum seminarii Nicolai Chardonensis olim Magister Matheus Beuvelet gallice edidit, in usum seminarii Albensis et totius cleri Transylvaniae Latinam reddidit et quorum vis ecclesiasticorum, necessitatibus accomodavit ...*, Agriae, Typis scholae episcopalis, 1780 (a doua ediție apărută la Viena, 1784); Ignatius, comes de Battyán, *Leges Ecclesiasticae Regni Hungariae et provinciarum ei adiacentium*, opera et studio [...], episcopi Transsilvaniae collectae et illustratae. Tomus primus, Albae Carolinae, Typis Episcopalibus, 1785; Ign. Com. de Batthyán, *Sancti Gerardi episcopi Chanadiensis Scripta, et Acta hactenus inedita, cum serie episcoporum Chanadiensium*, opera et studio [...], Albo Carolinae, Typis Episcopalibus, 1790. În fondul Bibliotecii Batthyaneum se păstrează lucrări care urmau să fie publicate; vezi de exemplu *Analecta et anecdota historico-diplomatica de rebus sub Ioanne I et Isabellae Reginae gestis praecipue autem de coede Cardinalis Georgii Martinuzzi Episcopi Magno Varadiensis quibus accedunt aliqua Ludovici II ex voto et sententia Senatus Societatis litterariae Societati edendorum manuscriptorum praepositi edidit, recensuit, dissertatione, ac notis illustravit Ignatius Comes de Batthyan Episcopus Transylvaniae*.

⁵ *Diarium*, t. 1, f. 3^v: *Romam proficiscentem eminentissimi cardinales Migazzius et Batthyáni, nec non excellentissimus nuncius Viennensis, comes Garampi, commendatiis litteris muniverunt. Vezi în special Mărza A. 2020, p. 138-152 (capitolul cu recomandări)*.

⁶ În tinerețe, I. Batthyány a cerut și cotele următoarelor manuscrise aflate în fondul Bibliotecii Apostolice Vaticane și provenite de la Biblioteca Urbini: 806, 839, 864, 866 sau Ottoboni: 2068,

cunoaștem din două surse: prima se află în fondul Bibliotecii Batthyaneum, cea de-a doua – în fondul Bibliotecii Apostolice Vaticane⁷.

Cercetarea întreprinsă de Dániel în Peninsula Italică l-a îndreptat și spre Florența, unde l-am găsit menționat într-un registru al vizitatorilor Bibliotecii Laurenziana din Florența, când, la data de 29 octombrie 1785, călătorea deja înapoi spre Viena, respectiv spre Transilvania. Din documentele arhivistice cercetate rezultă că Dániel s-a aflat în orașul de pe Arno în perioada 20 octombrie – 4 noiembrie 1785⁸.

Al doilea punct de plecare al cercetării, așa cum am afirmat în rândurile anterioare, a fost oferit de testamentul episcopului I. Batthyány, în care prelatul a stabilit în amănunt statutul așezământului cultural, numit în epocă *Institutum Batthyánianum* și organizat la Alba Carolina; în acest punct al cercetării facem referire numai la bibliotecă, nu și la Institutul Astronomic. Orarul, garderoba cititorului, regulile după care se împrumutau cărțile sau rolul custodelui bibliotecii sunt analizate în testament, episcopul subliniind faptul că nu se pot citi cărțile interzise nici măcar cu o dispensă. Toate împrumuturile trebuiau verificate într-un termen de trei luni⁹. Este posibil ca acest regulament clar să fi fost creat după altele de care s-a lovit în timpul studenției. În stadiul actual al cercetării, dintre centrele în care a studiat – Graz, Trnava și Roma –, menționăm că am găsit un regulament de funcționare doar în cadrul Bibliotecii Apostolice Vaticane¹⁰.

2206, 2416, 2419, 2434. V. Arch. Bibl. 49, f. 39^{r-v}, f. 42^{r-v} sau Grafinger 2002, Bd. 1, nr. 395, p. 316-324. Mai multe amănunte, vezi la Mârza A. 2020, p. 57.

⁷ BB IX-60, p. 171-174 (o primă variantă), 175-177 (a doua variantă cu grafie impecabilă); Arch. Bibl. 35, f. 28^{r-31^v}.

⁸ Mârza A. 2020, p. 196-199. Numele lui I. Dániel, în registrul vizitatorilor bibliotecii, a fost găsit de Emmanuelle Chapron. V. Chapron 2004, p. 5-7, unde autoarea descrie acel *Album dei visitatori*, specificând că, între 12 iul. 1771 și 3 apr. 1807, Biblioteca Laurenziana a fost vizitată de cca 4700 de vizitatori, cei mai mulți fiind în lunile mai, iunie, septembrie. Registrul amintește țara de origine (chiar Mexic, Peru, Insula Martinica), motivul vizitei, iar în dreptul lui Dániel, ceea ce se specifică reprezintă o „curiozitate” legată de formarea bibliotecarilor.

⁹ BB XXX / 177: 31 iul. 1798: *Bibliotheca statis horis cuius pateat, nemo tamen penulatus eo admittatur, neque ullus librum loco suo extractum volvat, nisi a Custode Bibliothecae sibi consignetur, sed quivis librum ad cubiculum lectioni destinatum a Custode adferendum volvat, et evolvat, excerpta faciat et quavis describat prout voluerit. Libri noxii nemini porrigantur legendi, ni Schedam ab Episcopo vel Eius Vicario Generali adtulerit; Libros extra Bibliothecam nemini dare liceat, dempto Episcopo, Canonicis, et Professoribus, idemque fiat erga reversales, singulo trimestri revidendas*. Testamentul a fost publicat și de Beke 1870, p. 103-106, Dârja 1997, p. 358-361, Batthyaneum 2014, p. 27-29.

¹⁰ Grafinger 2016, p. 415-416 (custozii țineau cheile dulapurilor cu cărți, cercetătorii puteau intra doar trei ore înainte de masă, când oficialii bibliotecii se ocupau de cererile lor, copierea sau colaționarea se făcea numai cu permisiunea specială a papei, cărțile interzise erau închise în dulapuri speciale, pentru lecturarea lor fiind nevoie de permisiunea papei, nu se puteau copia de

După moartea episcopului-fondator (17 noiembrie 1798), biblioteca și Institutul Astronomic și-au continuat încet existența, în ciuda procesului inițiat de urmașii prelatului care încercau să obțină parte din bunuri. Inventarierea bunurilor deținute de episcop, deci și a colecțiilor bibliotecii, a fost binevenită deoarece s-au creat primele cataloage de cărți ale fondurilor existente, care, prin descriere și structură, amintesc de cele din marile biblioteci europene ale momentului. Activitatea a fost începută și dusă la bun sfârșit de bibliotecarul András Cseresnyés (1768-1834), angajat în bibliotecă la data de 1 mai 1800, [...] *zi în care am început să mă ocup de cărțile din biblioteca episcopală*¹¹. Se pare că pentru o scurtă perioadă, după I. Dániel și înainte de A. Cseresnyés, a fost bibliotecar Péter Deák, profesor laic la *Seminarium Incarnatae Sapientiae* (SIS)¹².

Cu András Cseresnyés, biblioteca își va deschide porțile către public, asemenea altor așezăminte culturale de acest fel din Europa. Este posibil ca și anterior anului 1800 să se fi putut împrumuta cărți din fond, totuși nu se păstrează sau, cel puțin, până acum nu a ieșit la lumină un registru al cititorilor bibliotecii din ultimii ani ai secolului al XVIII-lea. Registrul inventar al Bibliotecii Batthyaneum este singurul instrument de lucru care ne-a ajutat în stadiul actual al cercetării; aici am găsit o serie de informații despre posibile împrumuturi, de exemplu: *Nomina eorum qui ex Bibliotheca acceperunt libros ad legendum, Consignatio librorum qui a 1a Aug. 1840 ex Theca Batthyaniiana legendi ergo exhaerebant, aut deinceps commodati sunt, Könyvtárban használt könyvek jegyzéke și Könyvtárból kikölcsönzött könyvek jegyzéke 1881-1921*¹³. Pe lângă activitatea de catalogare și inventariere sau alte însărcinări date noului bibliotecar de către episcopul József Mártonffi, deoarece nu s-a păstrat nicio fișă a postului, se pare că A. Cseresnyés trebuia să se ocupe și de cititori.

Prima dovadă a împrumuturilor din bibliotecă pentru perioada 23 iunie 1800 – 25 noiembrie 1832 se regăsește într-un index de 400 de file, cu unele file rămase goale, scris la început neglijent, cu multe tăieturi și mâzgăleli, de mâna celui care împrumuta și care era obligat să se semneze după titlul cărții / cărților împrumutate. Astfel, caietul este o adevărată oglindă a ducturilor existente în special în Alba Carolina, în primele trei decenii ale secolului al XIX-lea, totuși

către cercetători decât cu dispensa papei, pentru a se feri de furturi, toate ferestrele și ușile erau închise, nu se putea pătrunde cu lumânări, iar cine nu lua în seamă regulamentul era dat afară).

¹¹ BB XI 449, f. 2^r. Beke 1870, p. 125; Mârza A., Mârza E. 2017, p. 211-212; Az Erdélyi Püspökök 2021, p. 113; Mârza A. 2022, p. 225. Dintre cataloagele realizate de A. Cseresnyés vezi *Conscriptio Bibliothecae Instituti Batthyaniiani facta anno 1824*, t. 1-2 (BB XI 478-479), *Index Juristarum, Philologorum et incunabulorum et manuscriptorum* (BB XI 485), *Catalogus primarum editionum* (BB XI 486), *Libri duplicati in Bibliotheca Batthyaniiani*, t. 1-2 (BB X 87, BB X 89) etc.

¹² Batthyaneum 2014, p. 30.

¹³ V. BB X 162; BB IX 197; BB XI 392; BB XI 393.

domină mâna bibliotecarului care avea în gestiune fondul de carte¹⁴. În multe situații, în momentul restituirii, A. Cseresnyés a specificat data sau a tăiat cu atât de multe linii încât nu se vede numele împrumutătorului, dar nici titlul cerut¹⁵. Acest index, prin structura lui, dovedește că bibliotecarul Cseresnyés nu avea încă în minte un formular clar, cu rubrici care să conțină toate situațiile posibile: faptul că împrumuta un slujitor în numele stăpânului, că titlul, respectiv cartea, nu s-a restituit, că s-a pierdut, că s-a înapoiat la câțiva ani; la început, în index nu figurează nici cotele pentru o identificare mai simplă a titlului împrumutat, ele vor apărea răzleț spre sfârșitul perioadei.

Cele mai mari greutateți în cercetarea acestui index au apărut în momentul în care am încercat identificarea lectorilor bibliotecii, care, în mare măsură, au fost profesori, studenți, unii preoți ai diecezei, unele oficialități; rar au primit cărți alte categorii sociale. În unele situații există scurte informații în dreptul numelui, dar în cele mai multe nu. În acest caz am apelat la șematismele catolice pentru a identifica o parte dintre cititori, în special profesori, studenți și preoți¹⁶. Mediul lectorilor a fost de cele mai multe ori unul local, lucrările împrumutate de studenți figurând poate în bibliografia necesară studiului; am ajuns la această concluzie deoarece unele titluri de cărți se repetă. Profesorii au împrumutat adesea cărțile necesare pregătirii cursurilor, pe baza cărora s-a putut descoperi materia predată. La fel, ne-am poticnit la titlurile împrumutate din cauza grafiei, prescurtărilor sau a titlurilor date sub forma unui singur cuvânt. În această situație am apelat la catalogul pe care A. Cseresnyés urma să-l redacteze în anii 1824-1826¹⁷.

Primul index analizat cuprinde un ciclu de 32 de ani, perioadă care a fost consemnată la început cu atenție de către bibliotecarul Cseresnyés, dovadă sunt numeroasele împrumuturi de atunci. Spre final însă, fie biblioteca se găsea într-un regim „închis”, împrumutându-se doar unor cititori, fie doritorii împrumutau cărți de la biblioteca din vecinătate a *Seminarium Incarnatae Sapientiae* (SIS) – o bibliotecă mai degrabă studentească, spre deosebire de biblioteca mare pe care am putea-o numi științifică, fie bibliotecarul nu a mai consemnat cu acuratețe toate împrumuturile. De exemplu, în anul 1810, pe parcursul întregului an, au fost împrumutate numai 12 cărți¹⁸. În anul 1812, primele împrumuturi consemnate datează din luna aprilie, iar pe tot anul s-au cerut doar nouă cărți¹⁹. Între anul 1824, luna iulie și 25 noiembrie 1832 nu s-a mai împrumutat nimic

¹⁴ BB X 162, f. 1^r care este și cea mai deteriorată, deoarece indexul nu are o copertă.

¹⁵ BB X 162, f. 1^r, 6^v.

¹⁶ *Calendarium* 1782; *Schematismus* 1832.

¹⁷ BB XI 478; BB XI 479.

¹⁸ BB X 162, f. 49^v-51^r.

¹⁹ BB X 162, f. 55^v-56^v.

sau, cel puțin, nu s-a consemnat nimic în scris²⁰; este un interval de opt ani despre care nu avem nicio informație cu privire la cititori. Din punctul de vedere al legăturii indexului, aceasta a fost realizată în epocă, are formă de caiet, paginile sunt numerotate cu cerneală de epocă, iar numerotarea foilor este din secolul al XX-lea. Să fi fost bibliotecarul Cseresnyés prea ocupat cu realizarea cataloagelor, iar cititorii să fi fost îndrumați spre biblioteca mai mică, dar cuprinzătoare de la SIS? Este o întrebare care va rămâne fără un răspuns satisfăcător, orice răspuns putând fi doar o supoziție.

Am ales să menționăm în studiu pe acei cititori ale căror nume sunt amintite de cel puțin două-trei ori sau pe alții care făceau parte din anturajul fostului episcop Batthyány. Nume sonore pe plan local sau nu, dar cunoscute în epocă datorită funcțiilor deținute în mediul ecleziastic de ei sau de membri ai familiei lărgite, cum ar fi: Emericus/Imre și Eugenius/Jenő Dániel, episcopul Josephus/József Martónfi împreună cu Petrus/Petér Martónfi, Stephanus/István Fangh, Franciscus/Ferenc Xav. Hene, Franciscus/Ferenc Lányi, Michael/Mihály Burján, Zachari/Zacharias Issekuts, clericul Korbuly, Antonius/Antal Patruban, Matthias Ivandedin, Josephus/József Bede, Michael/Mihály Szereday, Carolus/Károly Ivuly, Martinus/Márton Fülöp, Martinus/Márton și Daniel Fantsali, Ignatius/Ignác Winkler canonic, Aloysius Szekér, Lucas Karatson sau Joannes/János Raduly ori mulți, mulți alții²¹.

Unii reprezentanți ai familiei Dániel, armeni de origine, sunt cunoscuți în mediul catolic transilvan datorită membrilor care s-au aflat în anturajul episcopului Ignác Batthyány. Dintre ei ne interesează momentan Emericus/Imre Dániel, despre a cărui activitate ca „agent”, bibliotecar, cadru didactic se cunosc informații²². După ce nu a mai ocupat funcția de bibliotecar, probabil din 1792, I. Dániel a ocupat funcția de *regens* al Seminarului Sfântul Ștefan din Alba Iulia. În anul 1801 a împrumutat, la data de 7 septembrie, un dicționar latin-armean al lui Jacques Villotte și *Inscriptiones commentariis subiectis*, lucrarea lui Stefano Antonio Morcelli, pe care a cumpărat-o el însuși pentru biblioteca episcopului Batthyány²³. În anul următor, 1802, I. Dániel a împrumutat, atât la 26, cât și la

²⁰ BB X 162, f. 77^r-78^r.

²¹ De exemplu: Emericus Kováts, Daniel Biró, D. Deák, Jos. Hatfaludi, M. Szabo, Conradus Gégen, M. Zonda, Carolus Reuz, Ioannes Lestainer, Stephanus Noptsa, Christianus Szedlak, Theodorus Magai, paroh în Câmpeni, Nicolaus Gyarfás, Jos. Tompos, Nyagai, paroh la Bărabant, Jos. Tamás, capelan la Cluj, Paschalis Gabrus, Paulus Kontz, Schlauf, paroh la Zlatna etc.

²² Mârza A. 2020, *passim*.

²³ BB X 162, f. 8^r; vezi și Mârza A. 2020, p. 66, 117. Dicționarul are cota R4 I 5 (Willotii Jacobi *Dictionarium novum latino-armenium ex praecipuis Armeniae linguae scriptoribus concinatum*, Romae, 1714, in fol.), iar pe St. Ant. Morcelli îl găsim sub cota Z2 IV 11, coll. 1. În șematismul din anul 1796 îl găsim pe E. Dániel ca *regens* al seminarului. Textul este disponibil online: <http://85.120.202.16:1801/view/action/nmets.do?DOCCHOICE=1190474.xml&dvs=16743017952>

30 iunie, manuscrisul despre moartea cardinalului Martinuzzi²⁴. Viața și, în special, moartea violentă a cardinalului Martinuzzi au fost de interes pentru episcopul I. Batthyány, cel care i-a și cerut lui Dániel, în timpul sejurului italian, să găsească informații necesare și bibliografie pentru acest subiect; în arhiva de la bibliotecă se păstrează două dosare care, după afirmațiile profesorului Zs. Jakó, ar fi fost gata de dat la tipar dacă nu ar fi survenit decesul episcopului²⁵. Numele fostului bibliotecar mai este menționat într-un context interesant la data de 14 aprilie 1804, când A. Cseresnyés consemna în registru că s-a cerut lucrarea *Histoire generale des Pays-Bas*, un în 8°, apărută la Bruxelles, în 1743, dar lucrarea se găsea pe atunci la F. Xav. Hene care nu a primit cartea de la mine, ci de la domnul Emericus Dániel pe când îndeplinea funcția de bibliotecar²⁶. Pe lângă bibliotecarul Dániel, în registrul cititorilor mai găsim un alt Emericus Dániel care a împrumutat cărți în zilele de 9 martie, respectiv 19 mai 1806, fiind menționat ca *Emericus Daniel, clericus*, dar și în luna noiembrie și pe 12 decembrie 1806, când a fost amintit în index *Emericus Daniel, Theologus II anni*²⁷. Același Emericus Dániel apare citind, la data de 23 decembrie 1807, mai multe lucrări, printre care și o gramatică armenescă a lui Joannes Agop²⁸. Nu poate fi vorba de bibliotecarul nostru, deoarece acesta a murit la data de 1 martie 1804. Este vorba de o rudă de-a lui cu prenume similar, tot armean-catolic, interesat și de *Biblia Armenica*²⁹. În plus, în indexul cititorilor, apar doi Eugenius/Jenő Dániel; unul dintre ei a fost fratele lui Imre. Acesta a împrumutat și cărți din biblioteca SIS³⁰; un al doilea, care a activat în aceeași perioadă, a deținut și el o carte cu ex-libris, din care rezultă că a fost văr cu primul și a murit în anul 1805³¹. Numele Eugenius Dániel apare printre cititorii anului 1803, luna

34~586&locale=ro_RO&search_terms=&adjacency=&VIEWER_URL=/view/action/nmets.do?&DELIVERY_RULE_ID=4&usePid1=true&usePid2=true (accesat la 21.01.2023).

²⁴ BB X 162, f. 13^{r-v}.

²⁵ Jakó 1991, p. 360-361; Mârza A. 2020, p. 189, 190, 192, 193. V. și BB IX 35; BB IX 38.

²⁶ BB X 162, f. 24^r.

²⁷ *Ibidem*, f. 35^{r-v}, f. 37^v. În ziua de 12 decembrie a împrumutat *Conciones Latinas Andr. Illyés*; probabil este vorba despre *Andreas Illyes, Verbum Abbreviatum, id est Liber Concio, Viennae, 1693*, cota Y8 IV 14.

²⁸ BB X 162, f. 42^v: *Puritas haygica seu Grammatica Armenica, Romae, 1675*; cota R4 V 3; titlul corect este *Grammatica Armenica a Joanne Agop composita, Romae, 1675*, in 4°.

²⁹ În colecțiile de Biblii de la Batthyaneum găsim și o *Biblia Armenica, Venetiis, 1733* (cota A III 13); nu știm dacă acesta este exemplarul împrumutat, deoarece nu există nicio altă informație în index, dar ar putea fi. În lucrarea lui Gudenus 2010, p. 125-134, unde se află linia genealogică a unei părți a familiei Dániel de la Dumbrăveni și Gherla, există mai multe persoane cu același prenume Imre Dániel, ale căror date de naștere și de deces nu s-au păstrat; astfel, pe moment, nu am putut afla cu exactitate cine este această rudă a bibliotecarului I. Dániel.

³⁰ Mârza A. 2020, p. 36, n. 53.

³¹ *Ibidem*, p. 36, n. 54.

noiembrie³²; nu ne putem da seama despre care dintre cei doi veri este vorba, bănuim că ar fi vărul, nu fratele lui I. Dániel. Totodată, întâlnim un alt membru al familiei Dániel, pe Josephus/József, care, la data de 2 mai 1802, împrumută o lucrare a lui János Gusztinyi, iar la 3 mai – un *Opus Hungaricum* al lui János Molnár³³.

Din același mediu armenesc provenea Zacharias Issekutz, Antonius/Antal Patrubán și un cleric Korbuly. Zacharias Issekutz a împrumutat cărți în zilele de 4 și 6 octombrie 1800³⁴. La sfârșitul anului 1804, pe 24 decembrie sau în zilele imediat următoare, căci nu este menționat clar, bibliotecarul A. Cseresnyés a scris *Die Sammlung der ausserlesener Romanen [...] apud Zachariam Issekutz Armenum*³⁵. Interesante sunt preocupările acestui tânăr deoarece și împrumuturile din anul 1800 constau într-un roman istoric *Fabius und Cato* al lui Albrecht von Haller, medic, matematician, botanist, poet iluminist. Familia Issekutz a fost apropiată de episcopul Batthyány; o familie de armeni catolici din Dumbrăveni, care se ocupa cu comerțul. Unii membri ai familiei l-au împrumutat cu bani pe episcop, mai mult, chiar episcopul Batthyány a dat în arendă domeniul Gheorgheni lui Gregorius și Antonius Issekutz. Zacharias trebuie să fie un urmaș al acestora³⁶. Printre cititori, în anul 1807, la data de 4 septembrie, figurează numele lui Antonius/Antal Patrubán, arhidiacon și paroh din Dumbrăveni, căruia A. Cseresnyés îi trimisese *Divinam Missam Armenicam Arm. et Lat. in 4°*, adusă înapoi de J. Dániel (amintit mai sus) la data de 12 noiembrie³⁷. A. Patrubán făcea parte încă din 1796 din canonicii onorifici ai Capitlului din Alba Carolina³⁸. Numele Patrubán se găsește printre colaboratorii episcopului Batthyány, din documente reieșind informația că un membru al familiei ar fi cumpărat o parte din cărțile polihistorului Adam František Kollár, director al Bibliotecii Imperiale din Viena, pentru episcopul Batthyány³⁹. Tot de etnie armeană a fost și un *D. Korbuly clericus*, care, la data de 4 iunie 1807, împrumută *Missale Armenicum in 4°, Biblia Armenica*⁴⁰. Nu este specificat

³² BB X 162, f. 21^v. când a împrumutat primele trei volume din *Istoria bisericească* a lui Claude Fleury.

³³ BB 162, f. 12^v. Vezi János Molnár, *Az oltári Szentségről és Aldonatról a reformatusok' paissa ellen hármás könyv*, Posonyban 1775, cota X VI 31.

³⁴ BB X 162, f. 1^v: o lucrare a lui Albrecht von Haller numită *Fabius und Cato*, un roman istoric. În prezent, titlul nu figurează în fondul Batthyaneum, nici în cel al bibliotecii SIS, deși autorul este prezent cu alte titluri.

³⁵ BB X 162, f. 27^r.

³⁶ Mârza A. 2020, p. 82-83. Informații despre familia Issekutz, vezi la Gudenus 2010, p. 315-336.

³⁷ BB X 162, f. 41^r.

³⁸ http://85.120.202.16:1801/view/action/nmets.do?DOCCHOICE=1190474.xml&dvs=1674301795234~586&locale=ro_RO&search_terms=&adjacency=&VIEWER_URL=/view/action/nmets.do?&DELIVERY_RULE_ID=4&usePid1=true&usePid2=true (accesat la 21.01.2023).

³⁹ Mârza A. 2020, p. 49-52. Vezi și Mârza A. 2016, p. 142-153.

⁴⁰ BB X 162, f. 40^v.

prenumele, astfel nu putem oferi alte informații, în afară de faptul că se trăgea dintr-o familie armenească⁴¹.

Un nume interesant găsit în index este cel al lui Stephanus/István Fangh. O personalitate deosebit de complexă care a funcționat la Alba Carolina sub patru episcopi, începând cu Ignác Batthyány și terminând cu Ignác Szepesy. Colector de carte și cleric, de-a lungul carierei a trecut prin cele mai importante demnități ecleziastice ale Diecezei Transilvaniei, iar parcursul său este vizibil în fondurile Bibliotecii Batthyaneum și în cele ale arhivei Arhiepiscopiei Romano-Catolice de Alba Iulia⁴². Nu a fost un lector conștiincios deoarece avea o bibliotecă cuprinzătoare, totuși îl găsim împrumutând la data de 1 decembrie 1802, 3 ianuarie, 28 august, 24 decembrie 1804⁴³. Mai târziu, la data de 4 noiembrie 1810, marele prepozit I. Fangh a împrumutat o *Biblie* în germană, tipărită la Mainz în anul 1705, *pro lectione familiae domesticae*⁴⁴. O curiozitate: printre servitorii lui I. Fangh, o găsim menționată în index pe Elisabeth Obendorfer, cea care în urma morții lui Fangh a moștenit o sumă de bani, iar fiul ei o carte⁴⁵. E. Obendorfer împrumută la data de 30 iulie 1804 aceeași colecție de romane, cerută ulterior și de Zacharias Issekutz, ceea ce ar indica că printre cititori ne întâlnim și cu o femeie⁴⁶. La 1 ianuarie 1820, I. Fangh, numit deja în funcția de episcop de Dulcin, a primit o lucrare scrisă în germană despre viața lui Ján Sarkander, un apărător al credinței catolice împotriva husiților⁴⁷. Ultima mențiune despre I. Fangh este din data de 5 august 1822, când a cerut și lucrarea *Synodum Tusculanum cum Appendice*, în două volume aflate atunci sub cota M3 IV 11⁴⁸.

Și familia Mártonfi este reprezentată în registru: episcopul Josephus/József Mártonfi împreună cu fratele său, Petrus/Peter. A. Cseresnyés a amintit la data de 11 decembrie 1800, destul de enigmatic, că trei volume din lucrarea *De la sainteté et des devoirs de l'Épiscopat sunt à Monseigneur*, cel mai

⁴¹ Gudenus 2010, p. 404-430.

⁴² Beke 1870, p. 132; Mârza A., Mârza E. 2017, p. 203-250; Az Erdélyi Püspökök 2021, p. 115.

⁴³ BB X 162, f. 16^r: *Apud Reverendissimum Fangh sunt 2 volumina De Thesouro Resolutionum Sacrae Congregationis Concilii Tridentini*. Lucrarea se găsește sub cota I3 IV 1-9 și I3 IV 10-20 sau un prim volum la cota I3 IV 21. BB X 162, f. 22^v: [...] *excepit Jani Nicii Erythraei Pinacothecam imaginum doctrinae vel ingenii laude*. Volumul a apărut la Leipzig în 1712, cota T2 VIII 5. BB X 162, f. 25^r; BB X 162, f. 27^r: *Praelectiones Tamburini sunt apud Reverendissimum Fangh, lectorem canonicum et abbatem*. La Batthyaneum există mai multe ediții din Tamburini, vezi cotele I2 III 35 (ediția Ticino, 1785), Z V 5 (ediția Ticino, 1787), Y VI 36 (ediția Ticino, 1792).

⁴⁴ BB X 162, f. 51^r. Este vorba de *Biblia sacra*, Mayntz, 1705, cota A5 V.

⁴⁵ Mârza A., Mârza E. 2017, p. 218, 224.

⁴⁶ BB X 162, f. 25^r; în dreptul numelui se oferă o explicație: *Elisabeth Obendorfer apud Reverendissimum Fangh*.

⁴⁷ BB X 162, f. 66^v.

⁴⁸ BB X 162, f. 71^r; BB XI 479, f. 20^v.

probabil cu referire la episcopul J. Martónfi; câteva zile mai târziu, la 15 decembrie, a mai adăugat *Acta Ecclesiae Mediolanensis*, vol. II, Mediolani [...] sunt in Aula Episcopali⁴⁹. Bibliotecarul Cseresnyés a împrumutat aulei episcopale, noi înțelegem că episcopului însuși, probabil printr-un intermediar, la data de 15 februarie 1801, patru lucrări de teologie; amintim aici ediția din 1758 de la Padova a Conciliului tridentin sau *Biblia*, ediția de la Anvers, 1635⁵⁰. Mai târziu, la 25 aprilie erau duse spre aula episcopului două volume din lucrarea lui Francesco Monacelli⁵¹. Probabil că, în luna mai 1801, episcopul se găsea la Cluj, unde bibliotecarul Cseresnyés îi trimitea prima și a doua parte a constituțiilor papei Benedict al XIV-lea și, totodată, cea mai mare hartă a Transilvaniei⁵². La data de 21 septembrie 1806, bibliotecarul trimitea Excelenței Sale ediția de la Anvers/Antwerpen a *Confesiunilor Sf. Augustin*⁵³. Episcopul J. Mártonfi a fost succesorul lui Ignác Batthyány, păstorind Dieceza până în anul 1815⁵⁴. A fost o perioadă dificilă din cauza procesului deschis de urmașii episcopului Batthyány, dar dovada funcționării bibliotecii este dată și de existența acestui index al lectorilor. Printre cititori l-am găsit și pe fratele episcopului Mártonfi, Péter, care a studiat teologia la Eger, ajungând în cadrul Capitlului din Alba Carolina în demnitatea de canonic-magister și cancelar episcopal; a murit în anul 1808⁵⁵. La data de 18 mai 1802, a cerut al treilea volum al lucrării lui Casparus Schott, *Magia universalis naturae et artis*, ce discuta probleme de statică, hidrostatică, hidrotehnică, aritmetică sau geometrie⁵⁶; l-a citit și pe David Frölich⁵⁷. În anul 1803 a primit din bibliotecă lucrarea lui Flavius Vegetius Renuat sau a lui Ludovicus Abelly, respectiv Actele Academiei de Științe de la Mainz⁵⁸. În vara anului 1807, pe 15 iulie, era

⁴⁹ BB X 162, f. 3^v. Pentru *Acta Ecclesiae* [...] cota este T3 II 2-3 (ediția de la Milano, 1599).

⁵⁰ BB X 162, f. 5^r. Vezi *Biblia sacra vulgatae editionis Sixti V P.M. iussu recognita atque edita*, Antwerpiae, 1635, cota B VI 25, respectiv *Sacrosanctum Concilium Tridentinum* [...], Patavini, 1758, cota O9 III 6.

⁵¹ BB X 162, f. 6^r. Vezi *Francisci Monacelli formularium legale practicum fori ecclesiastici in duos tomos institutum*, Venetiis, 1764; cota I3 II 14-15.

⁵² BB X 162, f. 6^v. Este posibil să fie vorba de cota N3 II 14-20.

⁵³ *Libri XIII Confessionum ad III mss. exempl. emendati. Opera et studio R. P.H. Sommalii, Antverpia, 1740*, cota R VI 19.

⁵⁴ Beke 1870, p. 156; Az Erdélyi Püspökök 2021, p. 125.

⁵⁵ Beke 1870, p. 157.

⁵⁶ Cota F 4 III 26-29, respectiv al treilea volum, având cota F4 III 28.

⁵⁷ BB X 162, f. 16^v, la 23 decembrie: David Froelichius, *Bibliothecae sive cynosurae peregrinantium liber quartus*, Ulmae, 1644, cota T2 VII 14, coll. 3.

⁵⁸ BB X 162, f. 19^v: *Fl. Vegetii Renati viri illustris, De re militari libri quatuor*, Parisiis, 1553, cota D4 I 7, coll. 1; BB X 162, f. 20^r: *Acta Academiae electoralis Moguntinae scientiarum utilium, Erfordiae, 1757*, cota X4 IV 17; BB X 162, f. 21^v: *Abellyus Ludovicus, Episcopalis sollicitudinis Enchiridion ex plurimorum Ecclesiae Catholicae Antistitum*, 1775, cota F2 VIII 44.

interesat de o descriere a Persiei⁵⁹. Chiar înainte de numirea episcopului J. Mártonfi în fruntea Diecezei, activa la Alba Carolina, în diferite funcții, un al doilea frate, Antonius/Antal. A fost și profesor la școală, dar s-a remarcat ca astronom, pe care încă defunctul episcop Batthyány l-a trimis la Viena la studii pe lângă Maximilian Hell și l-a numit apoi director al Institutului Astronomic. Activitatea sa de astronom este surprinsă de *Initia speculae astronomicae Albensis*, lucrare tipărită în anul 1797, ce cuprinde diferite măsurători făcute în cadrul Institutului Astronomic⁶⁰. Numele său însă nu apare în registru printre lectori.

Un cititor deosebit de activ a fost Franciscus/Ferenc Xav. Hene. Numit în 1782 profesor la Alba Carolina, iar în 1785 și în funcția de paroh la Zlatna, Franciscus Hene a parcurs demnitățile Capitlului de Alba, ajungând în 1798 canonic *scholasticus*, în 1800 – canonic *magister*, în 1802 – canonic *teolog*, în 1807 – arhidiacon, în 1808 – *custos* canonic, în 1810 – abate al Mănăstirii Fericitei Fecioare Maria din Cârța, în 1813 – canonic *cantor*, în 1815 – canonic *lector*, pentru ca, în anul 1826, să dobândească demnitatea de mare prepozit, iar mai târziu, în 1830, pe cea de episcop de Dulcin, obținând această funcție după moartea lui István Fangh⁶¹. Lecturile sale din cadrul bibliotecii pregăteau probabil scrierea *Beiträge zur Dacischen Geschichte, Hermannstadt, 1836*⁶². Îl găsim citind nu doar istorie, ci și geografie (Ptolemeu, un incunabul din 1482 sau ediția de la Basel din 1540), mineralogie sau numismatică⁶³. La data de 11 ianuarie 1809, a cerut bibliotecarului manuscrisul intitulat *Monumenta Ecclesiae Cathedralis*, apoi lucrarea lui Seivert, *Inscriptiones Daciae*, și o altă lucrare tot despre inscripțiile găsite în vechea Dacie⁶⁴. A împrumutat și pe 26 ianuarie 1813, 3 ianuarie 1814, 16 noiembrie 1815⁶⁵. La 14 septembrie 1816 era interesat de

⁵⁹ BB X 162, f. 40^v.

⁶⁰ Calendarium 1782, p. 9; Beke 1870, p. 156; Batthyaneum 2014, p. 26; Mărza A. 2020, p. 64, 65, 70.

⁶¹ Catalogus 1814, p. 3; Schematismus 1829, p. 5-6; Schematismus 1832, p. 5; vezi și Schematismus 1840, p. LXXXIII; Beke 1870, p. 140; Mărza A., Mărza E. 2017, p. 219

⁶² Beke 1870, p. 140. Cota N2 X 12 sau M6 VI 45.

⁶³ BB X 162, f. 26^v; Kulcsár 1965, nr. 474, p. 89; *Ptolemaeus, Claudius: Cosmographia, Ulmae, Leonardus Holle, 1482*. BB X 162, f. 31^r: [...] *excepit Lettres sur la tourmaline du Tirol par Ms. Müller, Bruxelles, 1779, in 4° cum aliis opusculis in eodem volumine nro. 8o*. BB X 162, f. 39^r: [...] *Harduini opera varia, Schönvisner Numismaticam Hung., Numismat. Bohemiae, Germ.* Vezi *Ioannis Harduini Opera selecta, Amstelodami, 1709*, cota V2 II 10. Vezi István Schoenwisner, *Notitia Hungariae rei numariae ab origine ad presens tempus*, Buda, 1801, cota K7 VIII 16. Se pare că gravurile lucrării lui Schoenwisner ar fi fost executate pe cheltuiala episcopului Batthyány. Vezi Batthyaneum 2014, p. 25.

⁶⁴ BB X 162, f. 46^v Johannes Seivert, *Inscriptiones monumentorum Romanorum in Dacia mediterranea*, Viennae, 1773, cota Y2 V 18, însă lucrarea provine din biblioteca episcopului Fogarassy, deci nu avea cum să se găsească în fondul de carte la 1809.

⁶⁵ BB X 162, f. 56^v: una dintre lucrări este menționată drept *Cariophili Blasii Librum de Antiquis marmoribus in 4°*, de fapt este vorba de Biagio Gariofolo, *De Marmoribus Antiquis*, Utrecht, 1743.

două istorii ale cavalerilor templieri⁶⁶. A mai cerut cărți la data de 7 mai 1819, 21 decembrie 1821, la 4 februarie 1822 – un breviar roman apărut la Paris în 1574 (cota M3 IV 2) – sau la 25 iunie 1823⁶⁷. Prin lecturile sale recunoaștem în Hene, profesor, canonic și prepozit, un intelectual cu preocupări speciale în domeniul istoriei laice.

Poate cel mai constant lector al bibliotecii în primii ani ai secolului al XIX-lea a fost Franciscus/Ferenc Lányi, care a renunțat la demnități și a intrat în ordinul premonstratens din Jasov, azi Slovacia⁶⁸. În anul 1807 se găsea în funcția de director al Seminarului din Alba Carolina. Până în anul 1811, când dispare dintre lectorii bibliotecii și pleacă probabil la Jasov, F. Lányi a împrumutat de cca 25 de ori din bibliotecă diverse lucrări de teologie⁶⁹. F. Lányi este de fapt și primul cititor consemnat în index pe anul 1800⁷⁰.

Michael/Mihály Burján a activat în cadrul Diecezei Transilvaniei, ocupând încă din 1782 funcția de prefect al Seminarului și pe cea de profesor de teologie; în 1794 era canonic *scholasticus*, în 1798 – canonic *magister*, în 1800 – canonic *teolog*, în 1802 – arhidiacon, în 1807 – canonic *custos*, iar în 1808 îl găsim cu demnitatea de canonic *cantor*. A fost autorul lucrării *De duplici Georgii Blandratae ingressu in Transsylvaniam*, apărută în anul 1806. A murit în anul 1813⁷¹. Lecturile de la bibliotecă sugerează în special preocupări de teologie⁷². A cerut lucrări de istorie în câteva cazuri: în anul 1803 – analele lui G. Pray, iar un an mai târziu – istoria lui I. Katona. În anul 1805, la data de 9 februarie, era interesat de manuscrisul despre moartea cardinalului Martinuzzi, iar pe 11 februarie – de istoriile lui Paolo Giovio, la 27 martie – de comentariile lui Franciscus/Ferenc Forgacs sau la 20 mai – de opera lui Antonio Possevino

Alta apare în fond ca Fenestrellae L. De Magistratibus, Sacerdotiis; Romanorum libellus, iamprimum nitori restitutus Valerii Probi grammatici de litteris antiquis opusculum, Basileae, 1523, cota X2 VI 11. BB X 162, f. 58^r, 60^v (Fabulele lui Esop în germană = cota V4 VII 40).

⁶⁶ BB X 162, f. 62^r. Vezi, de exemplu, Nicolaus Görtlerus, *Historia Templariorum observationibus*, Amstelodami, 1691, cota S2 VI 45.

⁶⁷ BB X 162, f. 65^v, 70^{r-v}, 73^r.

⁶⁸ Schematismus 1840, p. LXXXIII; Beke 1870, p. 152.

⁶⁹ BB X 162, f. 1^r, 2^{r-v}, 5^v, 8^v, 9^r, 10^v, 15^r, 17^v, 26^v, 27^v, 28^r, 29^v, 30^v, 33^v, 34^r, 34^v, 35^v, 37^r, 38^v, 39^v, 42^r, 48^v, 52^r.

⁷⁰ BB X 162, f. 1^r.

⁷¹ Calendarium 1782, p. 9; Beke 1870, p. 124; Az Erdélyi Püspökök 2021, p. 113. V. M. Burján, *Dissertatio historico-critica de duplici ingressu in Transsylvaniam Georgii Blandratae*, Alba-Carolina, Typis Conventus Csikiensis, 1806, cota M2 VII 13.

⁷² BB X 162, f. 9^r (26 nov. 1801), 11^r (6 febr. 1802), 13^v (3 iul. 1802), 19^r (12 iun. 1803), 23^v (10 mar. 1804), 28^r (10 mar. 1805), 30^r (22 mai 1805), 31^r (15 iun. 1805), 34^r (21 dec. 1805), 42^r (10 dec. 1807: l-a citit pe Stephanus Rauttenstrauch, *Institutiones iuris ecclesiastici Germaniae accomodatae*, Pragae, 1772 (cota P3 V 14), 43^v, 44^r etc.

etc.⁷³ Din cercetările de până acum rezultă că ultima lucrare a fost cerută la data de 11 iunie 1812, când s-a interesat de lucrarea lui Henric Holden⁷⁴.

Preocupările de matematică și astronomie ale lui Josephus/József Bede reies din împrumuturile sale. Aflându-se la Alba Carolina de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, în anul 1796 era deja director adjunct al Institutului Astronomic, urmând să fie numit și director al Institutului Batthyianian și să ocupe funcția de canonic astronom⁷⁵. Îl întâlnim cu titulatura de *physices professor*, probabil la SIS, când a împrumutat la 11 noiembrie 1800 autori precum Joseph Frider Weidler, Maximilian Hell, György Alajos Szerdahelyi, William Whiston, Gottlieb Frid. Rösler etc.⁷⁶. Tot astronomia l-a interesat pe 5, 9, 22 octombrie, 5 noiembrie, 20 sau 22 decembrie 1803, 25 ianuarie, 18 februarie 1804 sau 12 septembrie 1823 etc.⁷⁷. Preocupări de astronomie întâlnim la încă un alt viitor director al Institutului. Este vorba de Emericus/Imre Kováts, care, în anul 1829, figura în șematism ca *director Instituti Batthyianiani*, canonic, astronom și profesor de fizică și matematică⁷⁸. Până să moară, în anul 1833, a fost interesat frecvent în cadrul bibliotecii de științe exacte⁷⁹.

Au existat legături și cu comunitatea greco-catolică din Blaj. Bibliotecarul A. Cseresnyés menționa, la 20 noiembrie 1804, informații despre o Biblie în trei limbi, o ediție din 1616, cunoscută sub denumirea de *Vatablo*, care s-ar afla la

⁷³ BB X 162, f. 19^r, 25^r, 27^v, 28^v, 30^r. Paulus Iovius, *Historiarum sui temporis*, Florentia, 1550, cota O2 I 10; Franciscus Forgachius, *Rerum Hungaricarum sui temporis commentarii*, Posenii, 1788, cota H2 IX 16; Antonius Possevinus societatis Iesu, *Moscovia et alia opera, De statu huius seculi, adversus Catholicae ecclesiae hostes*, Colonia, 1587, cota G3 II 13.

⁷⁴ BB X 162, f. 56^r.

⁷⁵ Catalogus 1814, p. 4. În anul 1829 figura în funcția de canonicus *custos* și [...] *bonorum Instituti Batthyianiani curator*, vezi Schematismus 1829, p. 6. În anul 1832 era deja canonicus *cantor*, funcția de curator al Institutului îi rămăsese. Vezi Schematismus 1832, p. 6; Beke 1870, p. 119; Az Erdélyi Püspökök 2021, p. 112; vezi și albumul ce însoțește volumul, p. 146.

⁷⁶ BB X 162, f. 3^r. Jos. Fridericus Weidlerus, *Institutiones matheseos*, Wittenbergae, [s.a], cota G4 V 18; în index este menționată ediția de la Leipzig; din ce am găsit la momentul de față în fond este doar ediția de la Wittenberg, Georgius Aloysius Szerdahely, *Historia Uraniae musae*, Viennae, 1788, cota E4 IV 28; Gulielmus Whiston, *Praelectiones astronomicae Cantabrigiae in scholis publicis habitae*, Cantabrigiae, 1707, cota E4 III 10, coll. 1 sau o altă ediție din 1710, cota E4 III 10, coll. 2. Gottlieb Friedrich Rösler, *Handbuch der praktischen Astronomie für Anfänger und Liebhaber*, Tübingen, 1788, cota G4 II 18-19 sau E4 VII 24a-b.

⁷⁷ BB X 162, f. 20^r, 21^r, 22^{r-v}, 23^v, 73^r etc.

⁷⁸ Schematismus 1829, p. 7; Schematismus 1832, p. 7, 17; Az Erdélyi Püspökök 2021, p. 121.

⁷⁹ BB X 162, f. 3^v (13 nov. 1800), 5^r (22 febr. 1801); Paulus Mako, *Compendiaria matheseos institutio quam in usum auditorum philosophiae*, Vindobonae, 1764, cota A4 IV 17; Christianus Wolfius, *Elementa matheseos universae*, tomus I [...], Halae Magdeburgicae, 1742, cota Z3 II 20-22), 6^v (9 mai 1801); Christianus Wolfius, *Psychologia empirica et rationalis methodo scientifica pertractata*, Francofurti et Lipsiae, 1732, cota F4 III 31-32), 8^v (7 sept. 1801), 12^r (25 apr. 1802); *Ephemerides Astronomicas anni 1774, 1783, 1802*), 13^r (26 iun. 1802); Christophorus Cellarius, *Notitia orbis antiqui sive geographia plenior*, Lipsiae, 1731, cota L2 IV 6-7).

călugării basilitani de la Blaj, fiindu-le dată pentru folos chiar de episcopul Batthyány. Numele cu care era cunoscută ediția provine de la profesorul de ebraică de la Collège de France din Paris, François Vatable, cel care a făcut adnotări și corecturi ediției princeps. Se pare că această carte nu a mai fost restituită, dar în bogata colecție de *Biblia* de la bibliotecă se găsesc chiar patru ediții care îi menționează numele lui F. Vatable⁸⁰. Mai târziu, în anul 1820, era împrumutată din bibliotecă o *Grammaticam Valachicam* a lui Samuil Micu Klein⁸¹; cu siguranță este vorba de *Elementa linguae Daco-Romanae sive Valachicae*, Viena, 1780, 94 p., pentru care Samuil Micu a colaborat cu Gheorghe Șincai.

O categorie interesantă de lectori a fost formată din persoane care nu aveau propriu-zis legătură directă cu mediul ecleziastic din dieceză; spre exemplu, doctori, funcționari laici din administrație, comercianți etc. În anul 1802, la data de 1 iulie, baronul Domokos împrumută lucrarea lui Christoph Martin Wieland, *Die Geschichte der Abderiten*⁸². La 5 noiembrie 1803, se împrumută lucrarea *Bibliothèque de Campagne à Minerve de Josika*⁸³. Doctorul Gref primea la 25 ianuarie 1804 o istorie a războiului de șapte ani. În cadrul Monetăriei din localitate era activ un doctor, Michael Graef, posibil chiar doctorul interesat de războiul de șapte ani⁸⁴. O *domina Voradiana* a împrumutat la 6 august 1805 o lucrare în maghiară scrisă de János Gusztinyi, episcop de Nitra (Slovia)⁸⁵. Negustorul Issekutz, despre familia căruia am vorbit mai sus, citea la 17 octombrie 1805 lucrarea lui Nicolaus Klim, *Iter subterraneum [...]*, în germană⁸⁶. Familia Sturm a citit la bibliotecă la data de 3 ianuarie și 1 iunie 1806⁸⁷. Evreul Israel a citit de mai multe ori în bibliotecă: la 8 octombrie 1804, 10 iunie 1808, 2 mai 1809; a doua oară, a citit un *Nou Testament* în ebraică⁸⁸. Un funcționar al Monetăriei numit Miller a citit în germană primele două volume dintr-o istorie a lui Schmid; ar putea fi vorba de Michael Ignaz Schmidts, *Neuere Geschichte der Deutschen*, Frankenthal, 1785. Este posibil ca numele

⁸⁰ BB X 162, f. 26^r. În fondul bibliotecii există ediția din 1540 de la Paris cu adnotările lui F. Vatable, cota A II 4, o alta, din 1546, tot de la Paris, cu adnotările lui F. Vatable, cota B II 7. Găsim și ediția din anul 1586, cota G I 5-6: *Biblia Hebraice, Graece et Latine, interpretatio veteris, et nova cum adnotationibus Franc. Vatabli [...]* sau *Biblia utriusque Testamenti [...]*, Basileae, 1564, cota D II 1.

⁸¹ BB X 162, f. 66^v.

⁸² BB X 162, f. 13^v. Există în fondul bibliotecii mai multe exemplare; vezi, de exemplu, cota B8 II 35 sau L4 V 27-28.

⁸³ BB X 162, f. 21^r.

⁸⁴ BB X 162, f. 23^r; Ciulavu 2020, p. 152.

⁸⁵ BB X 162, f. 32^r.

⁸⁶ BB X 162, f. 32^v. Cota N2 VII 16.

⁸⁷ BB X 162, f. 34^r, 36^v.

⁸⁸ BB X 162, f. 25^v, 44^v, 47^v.

funcționarului să fi fost Aloys Müller, angajat în cadrul Monetăriei în funcția de casier⁸⁹. Chirurgul Selner s-a interesat la 9 iunie 1808 de o lucrare de anatomie, iar celălalt chirurg militar, Lebrecht, a citit la 14 octombrie 1809⁹⁰. La data de 28 iunie 1811 era interesat de apele de la Herculane doctorul militar Weinberger⁹¹. Două volume din istoria iezuiților în limba germană se găseau la 2 august 1814 *apud dominam Hammersmidin*. Și această doamnă *Hammersmid* ar putea fi pusă în legătură cu funcționarii Monetăriei, deoarece, în perioada 1765-1780, activa pe lângă Monetărie un anume Joseph Hammerschmidt, fiind posibil ca familia sau ceva urmași să fi rămas în zonă⁹². În anul 1821, la data de 6 februarie, tânărul Bertoldi primea o ediție venețiană a lui Vergilius din anul 1680⁹³.

Alt grup provenea dintr-o altă categorie socială care avea acces la lectură: de exemplu, servitori! Salomon, servitor în bibliotecă, citea la 24 octombrie 1803 din Cicero și *Retorica* lui Fr. Neumayr⁹⁴. Același sau poate un altul, la data de 29 mai 1804, îl citea pe Vergilius, o ediție de la Basel, al cărei an nu se știa, și un Horatius în două volume⁹⁵. Un alt servitor, tot din bibliotecă, căruia acum i se menționează numele, anume Kostal, citea la data de 25 noiembrie 1809 o *Praxis oratoria*⁹⁶. A mai citit un Bako, un tânăr servitor al domnului Szereday⁹⁷. Probabil aceeași slujitoare care va duce la Cluj o *Biblie* în cehă citea, la 29 iulie 1816, *Biblia Slavica [...] edita Posonii, anno 1787*⁹⁸. Un servitor din anturajul episcopului Alexander Rudnay, pe nume Joannes, citea la data de 28 septembrie 1817 o *Biblia Bohemica*⁹⁹.

Conștient de responsabilitatea muncii într-o bibliotecă de dimensiunea celei de la Alba Carolina, bibliotecarul Cseresnyés a ținut o strânsă evidență a cărților împrumutate, marcând în dreptul lectorilor sau al cărților diferite mențiuni legate de cititor sau de lucrări, întârzieri în restituiri etc. Este cunoscut faptul că din bibliotecă mai dispar cărți: ele fie nu sunt puse la locul lor imediat, se rățesc pe alte rafturi din bibliotecă, fie sunt pierdute chiar de cititori. De exemplu, la data de 1 iunie 1801, canonicul Ignatius/Ignác Winkler a

⁸⁹ BB X 162, f. 45^r. Cota D3 V 22-26. Am întâlnit în numeroase situații diferite grafii pentru numele germane. Vezi Ciulavu 2020, p. 152.

⁹⁰ BB X 162, f. 44^r, 48^r.

⁹¹ BB X 162, f. 53^r.

⁹² BB X 162, f. 59^r; Ciulavu 2020, p. 138.

⁹³ BB X 162, f. 68^v.

⁹⁴ BB X 162, f. 20^v. Marcus Tullius Cicero, *Opera omnia*, Halis, 1776, cota U7 IV 12. Fr. Neumayr nu figurează cu *Idea Rhetoricae* [...] în fond.

⁹⁵ BB X 162, f. 24^v. Publius Vergilius Maro, *Opera*, tomis duobus distincta [...], Basileae, [s.a.], cota X4 VII 30 și Horatius, *Opera*, Biponti, 1783, cota K4 V 28; nu am găsit nicio ediție în două volume în afară de aceasta.

⁹⁶ BB X 162, f. 49^r.

⁹⁷ BB X 162, f. 60^v.

⁹⁸ BB X 162, f. 61^v. Posibil să fie cota G6 VI 1.

⁹⁹ BB X 162, f. 63^v. Cota posibilă A V 6.

împrumutat o lucrare pe care a restituit-o abia la data de 8 februarie 1809¹⁰⁰. La 10 decembrie 1801, Conradus Gegén a primit și a semnat pentru un *Nouveau Dictionnaire François-Aleman-Latin*, apărut la Geneva, urmând ca bibliotecarul să comenteze pe margine că l-a pierdut și nu a fost adus în bibliotecă¹⁰¹. Matthias Ivándedin l-a pierdut pe Plautus, o ediție în germană, fapt consemnat la 10 iulie 1802¹⁰². Este și cazul lui Mihály Burján care nu a înapoiat cartea cerută la data de 22 mai 1805, bibliotecarul Cseresnyés notând în dreptul titlului *Institutiones historiae Christianae antiquioris*, ediția din anul 1766: *non reddidit*¹⁰³. Un alt cititor, numit Lazar, a împrumutat pentru lectură *Introducerea în geografia Ungariei* a lui József Tomka Szászki, pe care nu a înapoiat-o când a plecat¹⁰⁴. Există în anumite situații și împrumuturi în afara localității: astronomul József Bede a dus la Cluj comitelui Eszbech o lucrare despre mecanică în limba germană¹⁰⁵. Una dintre servitoarele episcopului Alexander Rudnay, cel care i-a urmat în funcție lui József Mártonfi, a dus cu sine la Cluj o *Biblie* în cehă în două volume¹⁰⁶. La data de 2 aprilie 1823, un Antonius Matskási a primit o gramatică, aflată la cota T4 IV 8, pe care a furat-o (*abstulit secum furto*)¹⁰⁷.

Primul volum de însemnări privind-i pe cititorii bibliotecii se încheie cu anul 1832. Printre ultimele mențiuni: fostul bibliotecar A. Cseresnyés a primit un manuscris ce conținea o Psaltire în maghiară, iar pe 25 noiembrie se specifica faptul că nu i s-a mai împrumutat lui Cseresnyés catalogul în două volume, întocmit chiar de el, la lucrările teologice¹⁰⁸.

Tindem să credem că în acele prime decenii ale secolului al XIX-lea evidența cititorilor nu era totuși foarte strictă. Dovada stă într-un alt volum ce cuprinde tot un registru al lectorilor și lecturilor de la bibliotecă, însă în titlu este menționată abia perioada *începând cu 1 august 1840*; și ce este și mai curios: primele împrumuturi se fac abia la data de 31 octombrie 1828. Primul lector a

¹⁰⁰ BB X 162, f. 6^v. Gaspar Juenin, *Commentarius historicus et dogmaticus de sacramentis in genere et in specie*, Lugdunum, 1717, cota X I 4-5. Ignác Winkler (Vinkler) (1756-1825) a învățat la Cluj, Alba, Trnava și Viena. Șederea lui în zona Albei este legată de îndatoririle pe care le avea la Teiuș și Alba, unde a fost profesor de teologie. Între 1802 și 1807, a fost rector al Seminarului SIS, ajungând în anul 1808 arhidiacon. Vezi Az Erdélyi Püspökök 2021, p. 133; vezi și albumul care însoțește volumul aniversar, p. 146.

¹⁰¹ BB X 162, f. 9^v.

¹⁰² BB X 162, f. 13^v.

¹⁰³ BB X 162, f. 30^r. Lucrarea a fost scrisă de Paul Ernst Jablonski.

¹⁰⁴ BB X 162, f. 57^v, 21 dec. 1813. Este vorba de titlul *Introductio in geographiam Hungariae antiqui et medii aevi*.

¹⁰⁵ BB X 162, f. 49^r.

¹⁰⁶ BB X 162, f. 62^v. Cota F III 1-2.

¹⁰⁷ BB X 162, f. 72^r. Probabil A. Cseresnyés nu a notat bine cota, la T4 IV 8 o lucrare despre traducători italieni, apărută la Veneția în 1720 (vezi BB XI 478-479, vol. 2, f. 179^{r-v}). O gramatică a limbii grecești, apărută la Sibiu, 1782 se găsește la cota imediat următoare T4 IV 9-10.

¹⁰⁸ BB X 162, f. 78^r. Este vorba, probabil, de *Catalogus theologorum*, t. 1-2 (BB XI 480-481).

fost chiar episcopul Nicolaus/Miklos Kováts (1769-1852)¹⁰⁹. Noul index ținut în perioada 31 octombrie 1828 – 25 iunie 1883 are 29 de pagini, sunt specificate și filele pe care noi le vom folosi în citări; seamănă prin structură cu unul din zilele noastre, fiind împărțit pe rubrici (data împrumutului, cititorul, titlul citit, cota și numărul de volume împrumutate unde întâlnim și alte remarci legate de subiectul în cauză). Întregul index – rubricatura lui – a fost scris de mână, nefolosindu-se vreun formular tipărit. Din nou există pe ici-pe colo probleme cu identificarea titlurilor, deoarece bibliotecarul a tăiat cu mare atenție peste titluri, odată ce erau restituite lucrările. Între 25 septembrie 1848 și 27 septembrie 1850, nu există împrumuturi sau lecturi în bibliotecă din cauza evenimentelor. Nici în acest volum împrumuturile nu sunt consecvente: între 21 noiembrie 1831 și 22 iulie 1837, nu s-a împrumutat sau, cel puțin, nu s-a consemnat nimic, la fel între 27 septembrie 1850 și 21 octombrie 1852 sau 5 mai 1867 și 1 decembrie 1870, ca să specificăm doar perioadele mai îndelungate¹¹⁰. Predomină lectorii din mediul local ecleziastic (episcopul Kováts, Christophorus Lukácsi, Theodorus Zerih, Joannes Ráduly, Georgius Ferenczy, Moyses Keserü, Alexander Eröss, episcopul Haynald, episcopul Fogarassy, episcopul Lönhart etc.), iar dintre cititorii externi trebuie să-l amintim în special pe contele József Kemény sau pe József Teleki. Prin ce se deosebește acest index de precedentul? Multe dintre titlurile împrumutate au menționate și cotele, ceea ce ne ușurează munca în situația în care grafia bibliotecarului nu a fost lizibilă. În primul volum, abia spre final și numai uneori, găseam menționate cotele. Cel mai adesea lecturile vizează, cum era de așteptat, domeniul teologic sau sunt determinate de preocupările cititorilor.

De această dată ne vom opri doar asupra câtorva lectori. Un nume care este legat de actuala bibliotecă, este cel al lui Moyses Keserü cu un interesant parcurs în Capitlu. În anul 1840 preda teologia pastorală și morală la Liceul Episcopal, fiind director adjunct al Institutului și *custos* al bibliotecii diecezane, în 1844 era deja director al Institutului, totodată ocupa și funcția de canonic astronom după ce și-a încheiat studiile de astronomie la Viena (1840-1842); în 1857 deținea demnitatea de arhidiacon, consilier regal și curator al fundațiilor diecezane, în 1864 era deja canonic *lector*, ocupându-se și de problemele ecleziastice și de fundații în cadrul unei comisii supuse guvernului, în 1870 îl găsim cu demnitatea de abate al Mănăstirii Fericitei Fecioare din Cluj-Mănăstur, iar în 1872 – ca *episcopus Arbeensis*¹¹¹. În calitate de cititor în bibliotecă este

¹⁰⁹ BB IX 197 (*Consignatio librorum, qui a 1a Aug. 1840 ex theca Batthyaniana legendi ergo exhaerebant aut deinceps commodati sunt*). Az Erdélyi Püspökök 2021, p. 121.

¹¹⁰ BB IX 197, f. 2^r, 8^r-9^r, 16^r.

¹¹¹ Schematismus 1840, p. 14, 195; Schematismus 1844, p. 11-12; Catalogus 1857, p. 3; Catalogus 1864, p. 3; Beke 1870, p. 146-147; Catalogus 1870, p. 9; Catalogus 1872, p. 5; <https://mek.oszk.hu/03600/03630/html/> (accesat la 24.01.2023); Batthyaneum 2014, p. 31.

menționat, de exemplu, la 22 februarie 1847, când împrumuta 8 cărți: patru nu dețineau încă cota; printre ele se află și lucrări de astronomie; 4 noiembrie 1854, 18 aprilie și 1 noiembrie 1855 etc.¹¹²

În perioada în care Moyses Keserü conducea biblioteca, funcționa în cadrul ei, în calitate de *adjunctus* și *custos* al bibliotecii diecezane, Stephanus/István Andrási. În anul 1848 a studiat astronomia la Buda, urmând să ocupe funcția de profesor de teologie morală și pastorală la Liceul Episcopal. În anul 1857 figurează deja ca director, astronom și custode al bibliotecii până în anul 1860, profesor de teologie dogmatică la liceu, iar în cadrul Capitlului ca *magister*, pentru ca în anii 1864-1872 să-l găsim deja canonic *cantor*, iar în 1882 – canonic *lector*¹¹³. La data de 8 martie 1855 consulta catalogul de incunabule întocmit de A. Cseresnyés, la 18 aprilie – pe cel de Biblii și istorie profană al aceluiași bibliotecar, urmând ca la 5 mai 1867 să lectureze scrisorile cardinalului Roberto Bellarmino¹¹⁴.

Merită menționate lecturile lui Christophorus/Kristóf Lukácsi (1804-1876), armean din Gherla, preot catolic, care a scris o istorie a armenilor din Transilvania, publicată la Viena în anul 1859. A fost un cititor activ până la data de 23 aprilie 1847, dar a fost și bibliotecar în perioada în care I. Andrási studia astronomia la Buda și au avut loc evenimentele din anii 1848-1849. Șematismele epocii îl menționează ca arhidiacon și paroh de rit armean în Gherla, iar în cadrul Consistoriului episcopal, printre asesori, chiar profesor de matematică, fizică și economie la Liceul Episcopal din Alba Carolina în anul 1844. Un elogios portret i-a făcut Kristóf Szongott în paginile dedicate orașului liber regal Gherla, de unde aflăm că, între 1837 și 1853, K. Lukácsi a fost profesor la SIS, și apoi, între 1853 și 1856, director al gimnaziului, iar din 1856 – arhidiacon și paroh la Gherla. Astfel, este posibil ca șederea la Alba Carolina să fi fost folosită și pentru strângerea de material documentar¹¹⁵. Lecturile sale sunt totuși din domenii variate; în stadiul actual al cercetării nu am găsit lucrări de istorie care să ne ducă cu gândul la istoria armenilor. L-a citit pe Herodot, Ptolemeu, Strabon, Xenofon, Diodor din Sicilia, dar și pe Jean Bolland cu actele sfinților (U2 I 7), tratate despre vocație (Z VII 20), un dicționar armean (X4 II 5-6), o

¹¹² BB IX 197, f. 6^v, 10^r (împrumuta primul volum din manuscrisul lui Samuel Székely de Doba, respectiv catalogul de Biblii și istorii profane întocmit de A. Cseresnyés în două volume, care, pe atunci, erau fără cotă, găsindu-se printre cataloage), 10^v.

¹¹³ Schematismus 1844, p. 12, 158; Catalogus 1857, p. 6; Catalogus 1864, p. 3; Beke 1870, p. 113; Catalogus 1872, p. 5; Schematismus 1882, p. 5; Batthyaneum 2014, p. 31-32.

¹¹⁴ BB IX 197, f. 10^r, 16^r. Toate lucrările împrumutate la 5 mai 1867 sau doar unele dintre ele au fost restituite la 26 martie 1881.

¹¹⁵ Catalogus 1840, p. 16, 195 (funcția de *actuarius* în cadrul Exactoratului diecezan, profesor de logică și metafizică la Liceul Episcopal); Schematismus 1844, p. 10, 158; Catalogus 1857, p. 5; Catalogus 1864, p. 6; Beke 1870, p. 155; Catalogus 1870, p. 11; Catalogus 1872, p. 8; Szongott 2012, p. 210-217; Batthyaneum 2014, p. 31.

istorie a Bizanțului în două volume (V2 VI 22-23), o ediție a bulelor lui Benedict al XIV-lea (N3 II 10) etc.¹¹⁶

A citit frecvent în bibliotecă și contele József Kemény (1795-1855), iar lecturile și împrumuturile făcute de nobilul maghiar sunt strâns legate de activitatea sa științifică. A avut preocupări științifice în domeniul istoriei și al științelor sale auxiliare, identice cu cele ale unchiului său, episcopul Ignác Batthyány, a cărui soră, Terezia, a fost mama lui J. Kemény. A studiat la Gimnaziul Piarist și apoi la Academia de Drept din Cluj, ajungând în diferite funcții în aparatul de stat al vremii. A publicat lucrări de istorie, articole în ziarele vremii. S-a remarcat prin promovarea studiilor de istorie în Transilvania, chiar a presat Dieta pentru întemeierea Muzeului Ardelean. J. Kemény a rămas cunoscut pentru posteritate prin copiile de documente transcrise, copii care au fost incluse în diferite colecții de documente, mai bine spus și prin unele falsuri pe care le-a creat. O parte din falsurile lui J. Kemény au rămas nepublicate, găsindu-se depozitate la Muzeul Ardelean, unde ar fi donat 25 de volume și 20 de cutii de transcrieri care conțin în mare parte texte originale, dar există printre ele și falsuri. Se știe că în secolul al XIX-lea arhivele din Transilvania nu se găseau într-o stare bună de conservare, sistemul de înregistrare a documentelor era unul învechit, ceea ce favoriza, probabil, sustragerea lor; despre J. Kemény se spunea că ar fi avut un palton special cusut, cu mai multe buzunare, pentru a ușura fraudă. Falsurile sale au ajuns rapid în publicații, dar despre aceste falsuri s-a început să se vorbească abia la câteva zeci de ani de la moartea lui, când medievistii maghiari și nu numai (András Komáromy, Gyula Pauler, János Karácsonyi, Silviu Dragomir etc.) au atras atenția asupra integrității lui J. Kemény ca istoric¹¹⁷. Pentru lucrările și articolele istorice scrise J. Kemény a folosit și fondul de manuscrise și carte de la bibliotecă. A fost un cititor conștiincios până în anul 1847, apărând prima dată în cel de-al doilea volum al index-ului la 21 noiembrie 1831. De cele mai multe ori a fost interesat de manuscrise, al căror titlu apare adesea sub forma *codex manuscriptorum*; în acest al doilea caiet cu cititorii apar frecvent și cotele, și astfel, pe baza cotelor,

¹¹⁶ BB IX 197, f. 2^r, 3^r, 4^v, 5^{r-v}, 8^r etc.

¹¹⁷ *Historia, ritus et progressus regii in Transilvania gubernii*, 1814; *Notitia hist. diplomatica Archivi et Literalium Capituli Albensis Transilvaniae*, 2 vol., Sibiu, 1836; *Deutsche Fundgruben der Geschichte Siebenbürgens*, 2 vol., Klausenburg, 1839-1840; *Erdélyország történetétára*, 2 vol., Kolozsvárt, 1837-1845. În ziare precum *Arpadia*, *Tudománytár*, *Tudományos Gyűjtemény* etc. Vezi *Codex Diplomaticus regni Hungariae ecclesiasticus et civilis*, ed. György Fejér, I-XI (42 vol), Buda, 1829-1844. Jakó 2000, p. 110. Vezi articolul elogios la adresa lui J. Kemény scris de Veress 1933, p. 129-158; <https://mek.oszk.hu/03600/03630/html/> (accesat la 26.01.2023); vezi, în schimb, Mályusz 1988, p. 197-216 și Rady 1993, p. 102-125 (<https://www.jstor.org/stable/4211155>, accesat la 26.01.2023), în care cei doi autori discută falsurile contelui Kemény.

s-ar putea identifica orizontul de interes al contelui¹¹⁸. Cele mai multe lecturi au fost întreprinse în anul 1846, când, probabil, împrumuturile pe care le cerea contele trebuiau supervizate de directorul Institutului, deoarece apare frecvent mențiunea *extradatus per Directorem*; a fost vorba de zilele de 3 și 7 iunie, 20 septembrie 1846¹¹⁹. La data de 15 iulie 1847 va face ultimele împrumuturi, de data aceasta cu supervizarea episcopului Kováts; dintre împrumuturi, patru manuscrise vor fi restituite, la insistențele episcopului, abia la data de 11 decembrie 1855, unul specificându-se în index ca fiind pierdut¹²⁰.

Indexul conține numele a mulți, foarte mulți lectori interesați. Am ales să-l mai amintim aici și pe guvernatorul Transilvaniei, József Teleki (1790-1855), cofondator al Academiei Maghiare de Științe, care a donat împreună cu familia mii de volume, contribuind astfel la întemeierea Bibliotecii Academiei de la Budapesta¹²¹. Numele lui J. Teleki apare menționat o singură dată, dar împrumutul merită amintit. La data de 28 iunie 1845 apare însemnarea în registru despre tăblița cerată care se afla la directorul Institutului pentru a fi transmisă la Cluj, la guvernator, când va sosi ocazia¹²². Nu se consemnează nicăieri restituirea ei, dar, câțiva ani mai târziu, la data de 14 decembrie 1857, tăblița era cerută de episcopul Haynald; la ultima rubrică, cea de mențiuni, ea figurează ca *restituta*¹²³. Este cunoscut faptul că în colecția de obiecte arheologice deținute de bibliotecă se găsesc și astfel de obiecte.

Catalogul cu lectori și lecturile lor conține și câteva însemnări interesante care se leagă de cele amintite de noi anterior, când am făcut referire la biblioteca SIS, o bibliotecă amplă, de seminar teologic, bine organizată de unde puteau împrumuta seminariștii. La sfârșitul anului 1846, bibliotecarul nota că în acest protocol nu se găseau cărțile împrumutate clerului mic, adică seminariștilor, și că acestea ar fi cuprinse într-un caiet distinct. Totuși, la scurt timp după, la data de 19 octombrie 1847, găsim 53 de lucrări împrumutate seminariștilor¹²⁴. Ultima mențiune din acest index este legată de data de 25 iunie 1883 și discută

¹¹⁸ BB IX 197, f. 2^r (cota N5 IV 3: potrivit cotei a citit *Corespondentiae privatae Principum Transsilvaniae et aliorum ad eosdem, T4, ms. Originalia ab anno 1500 ex archivio regnicolari transpositae*: este vorba de 4 vol. cuprinse între N5 IV 2-5).

¹¹⁹ BB IX 197, f. 6^r: a împrumutat cotele N5 IV 6, F5 VI 10, N5 IV 3, F5 V 12 (matricola plebaniei din Sibiu), R5 II 54 (procesul lui Martinuzzi).

¹²⁰ BB IX 197, f. 7^r: cotele N5 IV 3, L5 III 28 (*Transumptum litterarum apostolicarum Honorii, Gregorii IX, Alexandri IV, Clementis IV pontificum etc.* ms. in fol. pergamenă), L5 III 1 (*Regeln des Deutschen Ordens*, ms. secolul 18, in fol.), L5 IV 7 (Nomina clericorum seminariei Claudiopolitani ab anno 1714, ms., in fol.); s-a pierdut *Geographia* lui Ptolemeu: Ptolomaei Claudii *Geographia antiqua*, latine, Coloniae, 1597, in 4to (cota Q2 IV 32).

¹²¹ <https://mek.oszk.hu/03600/03630/html/index.htm> (accesat la 26.01.2023).

¹²² BB IX 197, f. 5^v.

¹²³ BB IX 197, f. 12^r.

¹²⁴ BB IX 197, f. 6^r, 7^{r-v}.

împrumutul manuscrisului *Protocollum actorum publicorum status ecclesiastici Saxonum etc.* făcut *via cancellaria episcopalis* pentru folosul episcopului evanghelic Georg Teutsch; mențiunea a fost scrisă de custodele de atunci Antonius/Antal Beke¹²⁵. În perioada cât a fost ținut acest registru (31 octombrie 1828 – 25 iunie 1883) au fost 188 de cititori, statistică ținută de bibliotecar¹²⁶.

Un al treilea volum cu lectori și lecturile lor este înregistrat pentru perioada 5 iunie 1881 și 25 octombrie 1921; ne vom ocupa, așa cum am specificat la începutul cercetării, de cititorii bibliotecii până în anul 1900, urmând ca secolul al XX-lea, să rămână pentru o cercetare ulterioară¹²⁷. Ne găsim deja la sfârșitul secolului al XIX-lea, când în bibliotecă s-a ales un format tipărit pentru registru; are o structură asemănătoare cu a precedentului (număr de ordine, o a doua coloană: an, lună, zi, apoi împrumutătorul și numele cărții împrumutate, cota, numărul de volume, restituirea și o rubrică pentru mențiuni). Nu întotdeauna sunt trecute cotele. Ductul este al bibliotecarilor, lectorii nu semnează împrumuturile, nici nu le scriu ca în primul volum. Și de data aceasta unele titluri împrumutate sunt trecute prescurtat ceea ce îngreunează identificarea corectă a lucrării. Rolul bibliotecarului este clar stabilit, împrumutul de cărți făcând parte din „fișa postului”. Împrumuturile nu sunt constante; există perioade și de câteva luni în care nu este specificat niciun lector. Nu avem informații referitoare la orarul peste vară al viitoarei biblioteci Batthyaneum, este totuși posibil să fi fost închisă având în vedere trendul european¹²⁸.

Și de data aceasta, lectorii au provenit din mediul ecleziastic, fiind profesori, studenți, preoți din jurul Albei (Jenő Szentmiklosy, dr. Antal Lukács, János Takó, Bela Szuchy, Antal Pál, Antal Beke, Albert Wass, M. Bogisich, Henric Finály, Bálint Kiss, F. Imets, Gyula Neméth, Károly Tornyai, Pál Kipály, János Petér, János Forster etc.), sau au avut conexiuni cu locația, fiind doctori, arhivari, funcționari în administrație (dr. Gehler, dr. Fischer, Franz Zimmermann), sau au activat ca istorici, dar cu solide studii de teologie și

¹²⁵ BB IX 197, f. 16^r.

¹²⁶ BB IX 197, f. 16^r, număr menționat la ultima coloană.

¹²⁷ BB XI 393: *A Batthyány Könyvtárból kikölcsönzött könyvek jegyzéke 1881 – 1921*, 100 f.; împrumuturile pentru secolul al XIX-lea se găsesc între f. 2^r-8^v.

¹²⁸ Vezi, de exemplu, între 30 apr. – 24 sept. 1892, între 3 ian. – 7 apr. 1893, 21 iun. – 20 oct. 1893, 28 mar. 18 dec. 1894 etc. Mârza A. 2020, p. 107, 166, 169. King 2022, p. 287-288; orarul Bibliotecii Apostolice Vaticane se găsește în Grafinger 2016, p. 414 (regulamentul realizat în timpul papei Clement al XII-lea, la data de 12 nov. 1734), p. 416 (altul mai riguros și restrictiv din timpul papei Clement al XIII-lea, la data de 4 aug. 1761), p. 419.

istorie, precum Vincze Bunyitay sau Vilmos Fraknói. Îl amintim aici și pe episcopul greco-catolic de Lugoj, Demetriu Radu¹²⁹.

Cu excepția lui Antal Beke, care face parte dintre „localnici”, ne vom opri doar asupra câtorva din afara orașului, deoarece există printre ei nume de referință pentru istoria Ungariei și a Transilvaniei. Antal Beke (1838-1913) este un nume cunoscut printre bibliotecarii care se ocupă de fonduri istorice de carte. A studiat teologia, găsindu-se la Viena, în anul 1857, printre studenții din anul al doilea de la teologie în cadrul Colegiului Pazmanian, iar în 1864 era deja vicenotar în cadrul Consistoriului episcopal de la Alba Iulia; ca profesor de istorie și drept bisericesc, figurează în cadrul Liceului Episcopal pe anul 1870, când îl găsim deja și bibliotecar, iar pe Franciscus/Ferenc Barts ca director, custode al bibliotecii și al problemelor astronomice¹³⁰. A. Beke a urcat în ierarhia Capitlului, unde, potrivit șematismului pe anul 1882, apare în calitate de teolog canonic și cu funcția de director al Institutului Batthyanian, custode al bibliotecii diecezane, arhivar în arhiva regnicolară, profesor de drept canonic și de istorie bisericească la Liceul Episcopal și inspector diecezan al școlilor elementare și populare; în cadrul Consistoriului episcopal se ocupa de problemele financiare¹³¹. În anii 1888-1893 este menționat în cadrul Capitlului în calitate de canonic *custode*, obținând și demnitatea de cavaler al Ordinului Coroanei de Fier în gradul al III-lea¹³². Ultimele informații despre parcursul său ecleziastic apar la sfârșitul secolului al XIX-lea (1898), când, pe lângă demnitățile anterioare, este amintit ca membru al Societății Istoricilor din Ungaria¹³³. Tocmai aceste îndatoriri, când a intrat în legătură cu istoria bisericii din Transilvania sau cu fondul de carte de la biblioteca pe care a condus-o, i-au dat ocazia să se remarce și ca istoric. Antal Beke a scris și cărți care azi se găsesc în bibliografiile cercetătorilor și sunt citate tocmai datorită complexității informației pe care au oferit-o¹³⁴. Pe A. Beke l-am întâlnit în cel de-al doilea index cu o singură mențiune în anul 1875, când împrumuta o culegere din arhiva de la Alba Carolina¹³⁵. Cealaltă informație este legată de el în calitate de custode al bibliotecii și îl aduce în discuție pe Georg Teutsch, amintit în rândurile de mai

¹²⁹ BB XI 393, f. 6^v: la data de 19 dec. 1897 cerea *Genesis et Exodi liber valachice, [...], 1582*, cota C III 8. V. BB XI 478, f. 10^r: *Genesis et Exodi Liber Valachice, Saxopoli 1582, in 4to*, cu mențiunea că lucrarea s-ar afla depozitată într-un loc nou XIV – 10 (*Galia*).

¹³⁰ Catalogus 1857, p. 19; Catalogus 1864, p. 7; Beke 1870, p. 119; Catalogus 1870, p. 12-13; Catalogus 1872, p. 8, 10, 52; Az Erdélyi Püspökök 2021, p. 112; vezi și albumul de însoțește volumul, p. 146; <https://mek.oszk.hu/03600/03630/html/index.htm> (accesat la 02.02.2023).

¹³¹ Schematismus 1882, p. 5-6, 8, 200-201.

¹³² Schematismus 1888, p. 6.

¹³³ Schematismus 1898, p. 12.

¹³⁴ Beke 1870; Beke 1871; Beke 1882; Beke 1885 etc. A redactat și o istorie a Capitlului din Alba, al cărei manuscris se găsește în bibliotecă; vezi BB X 113.

¹³⁵ BB IX 197, f. 16^r, cota R5 V 2, lucrare ce a fost restituită la 25 mar. 1877.

sus. În anul 1889, când nu mai era director al Institutului, este menționat în cel de-al treilea index printre cititori la 9 octombrie, doar în calitate de canonic; a fost interesat de mai multe lucrări, majoritatea însă nu au specificată cota¹³⁶. La data de 13 august 1891, domeniul de interes a fost din nou istoria, citindu-l pe Wolfgang Bethlen, Miklós Istvánffy, Ferdinand Knauz și Augustin Theiner¹³⁷. Câteva luni mai târziu (30 aprilie 1892) solicita lucrarea *Transsylvania [...]* a lui József Benkő, specificându-se într-o notă marginală că cele două volume ale aceleiași lucrări, care se aflau în biblioteca mare, lipsesc, la fel și *Codex diplomaticus* al lui Fejér¹³⁸. Împrumuturile lui A. Beke se opresc în secolul al XIX-lea, la data de 5 septembrie 1896, când era interesat de o colecție de documente și de *Specimen hierarchiae Hungaricae complectens seriem chronologicam Archiepiscoporum et episcoporum Hungariae [...]*¹³⁹. Îl vom regăsi activ și în secolul al XX-lea, până în anul 1913, când moare.

Un alt lector interesant la sfârșitul secolului al XIX-lea a fost arhivarul orașului Sibiu, Franz Zimmermann. S-a născut la Sibiu, la 9 septembrie 1850, dar a crescut și a frecventat școlile din Viena, unde tatăl său, Joseph Andreas Zimmermann, a fost jurist și profesor la Academia de Drept. A studiat filologie clasică și istorie la Leipzig și Viena, ajungând să urmeze și cursurile școlii de arhivistică, *Österreichisches Institut für Geschichtsforschung*, pe care a terminat-o în anul 1875. S-a ocupat de arhiva Sibiului aproape întreaga sa viață, deschizând-o cercetătorilor (de ex. Nicolae Iorga). Împreună cu câțiva colaboratori a editat documente privind istoria sașilor din Transilvania care și astăzi este un bun instrument de lucru pentru editorii de documente; colecția a

¹³⁶ BB XI 393, f. 2^r: *Acta concilii Mediolanensi* (O3 III 13), Ant. Szeredai, *Series antiquorum et recentiorum episcoporum Transilvaniae*, A. Carolinae, Typis episcopalibus, 1790 și *Notitia veteris, et novi capituli ecclesiae Albensis Transilvaniae ex antiquis ac recentioribus literarum monumentis eruta*, Albae Carolinae, Typis episcopalibus, 1791 și Ignatius, comes de Battyán, *Leges Ecclesiasticae Regni Hungariae et provinciarum ei adiacentium*, opera et studio [...], episcopi Transilvaniae collectae et illustratae. Tomus secundus, Claudiopoli, Typis quondam Episcopalis, 1827 și Șematismul pe anul 1882 folosit și de noi în această cercetare. Pentru lucrarea lui V. Bunyitay, *A varádi püspökség története*, nu este specificat volumul; menționăm că lucrarea are trei volume, apărute între 1883-1884.

¹³⁷ BB XI 393, f. 3^v: V. Bethlen, *Historia de rebus Transylvanicis*, nu este menționată ce ediție, totuși cota e Ec 137, cerând 5 volume; Nicolaus Istvanfi, *Historiarum de rebus Ungaricis libri XXXIV*, nu este menționată ediția, cota este E 146 (această carte pare să fi fost împrumutată la 18 iul. 1891, după cum este menționat în paranteză); Ferdinandus Knauz, *Monumenta ecclesiae Strigoniensis*, nu este dată ediția, a cerut două volume, cota Ef 82 sau Aug. Theiner, *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*, vol. 1, fără ediție, cota Ef 98. La rubrica de mențiuni, ultimele două sunt date ca dispărute. Vezi și Inv. 1755, f. 1^r. Lucrarea lui Aug. Theiner a fost cerută și la data de 7 apr. 1893, respectiv 15 iul. 1895; vezi Inv. 1755, f. 1^v-2^r.

¹³⁸ BB XI 393, f. 4^r: lui Beke i s-a dat cota Ec 134, cota care lipsește din biblioteca mare era G3 IV 4-5, iar lucrarea din Fejér este o culegere de acte *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, I-XI (42 vol.), Buda, 1829-1844. Vezi și Inv. 1755, f. 1^r.

¹³⁹ Inv. 1755, f. 2^r, unde este menționată cota R2 IV 6.

apărut tipărită până în anul 1991, urmând ca de atunci să apară o bază de date la care se lucrează constant. Ca istoric, nu s-a bucurat de anvergura lui Georg Daniel sau Friedrich Teutsch, totuși ocupă un loc de seamă printre istoricii-arhivari ai Sibiului de odinioară, fiind întemeietorul arhivisticii moderne din Transilvania¹⁴⁰. Preocupările sale privind istoria Transilvaniei se reflectă și în împrumuturile de la bibliotecă. La data de 8 noiembrie 1890 era interesat de o culegere de documente din arhivă pe care o va restitui câteva luni mai târziu și de ceva acte din procese, aflate într-un manuscris din secolul al XVIII-lea¹⁴¹. Peste câțiva ani (20 octombrie 1893), a împrumutat un manuscris tot de secol XVIII, despre privilegiile orașului Cluj, pentru ca în decursul anului următor să fie interesat și de statutul Transilvaniei de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, așa cum a fost prezentat de prințul Auersperg la sosirea sa în provincie¹⁴².

Printre lectorii din cadrul bibliotecii îi găsim la sfârșitul secolului al XIX-lea pe Vincze Bunyitay (1837-1915) și pe Vilmos Fraknói (1843-1924). V. Bunyitay, preot, istoric al bisericii, bibliotecar, cu cercetări și la Roma, membru corespondent al Academiei Maghiare de Științe în anul 1884 și episcop titular în anul 1915, a fost un scriitor activ, ale cărui lucrări reprezentative sunt legate de orașul Oradea¹⁴³. La bibliotecă a fost interesat (2 mai 1890) de un manuscris de secol XVIII ce conține scrisori ale regelui Matia Corvin¹⁴⁴. De asemenea, preot catolic, care s-a remarcat mai mult ca istoric, a fost Vilmos Fraknói. A studiat la gimnaziul din Nitra (Slovia) și Esztergom, teologia și istoria la Pesta, obținând titlul de doctor în anul 1864 și ajungând în anul 1907 membru al Academiei de Științe din Budapesta. Printre alte demnități le amintim și pe cea de custode al Bibliotecii Széchényi (1875), canonic de Oradea (1878), abate de Szekszárd sau episcop *Arbeensis* (1892). A fost preocupat de istoria Ungariei, în special de

¹⁴⁰ Vezi articolul lui Konrad Gündisch: https://www.siebenbuerger.de/zeitung/artikel/kultur/9690-franz-zimmermann-der-anti_teutsch.html (accesat la 28.01.2023); Jakó 2000, p. 116; Dvorak 2014, p. 393-395. Vezi și *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen* von Franz Zimmermann und Carl Werner, Erster Band: 1191-1342, Hermannstadt, 1892.

¹⁴¹ BB XI 393, f. 2^v, cotele sunt K5 V 2 (*Excerpta ex archivio ACarolinensi*, ms.) și M5 II 10 (*Acta processualia variarum causarum in diversis foris judiciariis Hungarice agitatarum*, t. 25, ms. seculi 18, cota M5 II 3-27). Există ceva neclarități legate de data de împrumut, dar ambele lucrări au fost restituite.

¹⁴² BB XI 393, f. 4^v (cota N5 I 11: *Privilegia civitatis Claudiopolitanae*, ms. seculi 18), 5^r (cota K5 I 14: Auersperg comitis, praesidis gubernialis *De statu Transilvaniae sui temporis*, ms. 1771, in fol.). Informații despre raportul lui Auersperg apar și în fondul Arhivelor Naționale ale României, inv. 1192, colecția Microfilme Austria, r. 58, p. 5, nr. 16 vezi <http://arhivelenationale.ro/site/download/inventare/Microfilme-Austria.-Rolele-58-61-63-66-67.-Inv.-1192.pdf> (accesat la 28.01.2023).

¹⁴³ Vezi <https://mek.oszk.hu/03600/03630/html/> (accesat la 28.01.2023). Cea mai cunoscută, probabil, fiind o istorie a episcopiei de Oradea: *A varádi püspökség története*, 3 vol., Nagyvárad, 1883-1884.

¹⁴⁴ BB XI 393, f. 3^r: cota F5 VI 4.

secolele al XV-lea – al XVIII-lea, cercetând bogatul material arhivistic din Viena, Roma, Florența, Milano, Bologna, Mantova, Ravena, Pisa, Paris, Berlin, Haga, Cracovia etc.¹⁴⁵ Prima dată a citit la bibliotecă în anul 1890, când, la data de 2 noiembrie, i se împrumută un manuscris despre modul de întocmire a actelor și formulelor notariale¹⁴⁶. În anul următor a fost interesat de un subiect care l-a pasionat și pe episcopul Batthyány: viața sfintei Margareta, pentru care I. Daniel a fost nevoit să caute referințe în Italia; conform însemnării, manuscrisul pare să fi fost restituit bibliotecii de Márton Daniel din Oradea¹⁴⁷. Îl vom găsi o singură dată în secolul al XX-lea, când, la 25 noiembrie 1904, era interesat de Enea Silvio Piccolomini, când se împrumută lucrarea pentru bibliotecarul de la Viena, dr. Wolkan¹⁴⁸.

Cel de-al patrulea și ultimul registru cu lectori și lecturi din actuala Bibliotecă Batthyaneum conține doar 3 cititori pentru secolul al XIX-lea, în restul volumului fiind înregistrați lectorii din secolul al XX-lea¹⁴⁹. Are o structură asemănătoare cu precedentul volum (număr de ordine, an, lună, zi, titlul cerut, cota, numărul volumelor, mențiuni despre înapoiere), adăugându-i-se numele celui ce împrumută. Bibliotecarul care l-a întocmit a fost dr. Péter Kóródy (1864-1916), începe cu data de 1 septembrie 1898. Cei trei cititori menționați în ultimii doi ani sunt Elemér Varjú, dr. Lajos Katona și József Bisztray.

Elemér Varjú (1873-1944/1945) s-a născut în Slovacia, dar a absolvit liceul la Budapesta unde a și studiat la facultate științele umaniste. În anul 1898 a fost angajat la Muzeul de Istorie din oraș, ajungând în anul 1899 ajutor în bibliotecă. Între 1908 și 1913 a fost directorul Muzeului din Košice (Slovacia), unde a inițiat o evidență științifică a fondurilor, iar din anul 1913 a fost numit șeful Departamentului de numismatică și antichități al Muzeului Național de Istorie din Budapesta. S-a preocupat intens de istoria culturală a Ungariei, fiind cunoscut pentru cercetătorii Bibliotecii Batthyaneum prin numeroasele articole scrise despre colecția de carte de aici; totodată, s-a interesat și de arhiva familiei Bánffy din Lučenec (Slovacia). E. Varjú a publicat, între 1899 și 1901, în *Magyar Könyvszemle*, nouă articole despre fondurile de la Batthyaneum, care vor fi cuprinse parțial într-un volum, transformat, la rândul său, într-o ediție de

¹⁴⁵ <https://mek.oszk.hu/03600/03630/html/index.htm> (accesat la 28.01.2023); SBS 1987, vol. 2, p. 114.

¹⁴⁶ BB XI 393, f. 3^r, mențiunea este că manuscrisul ar fi de secol XIV, cota G5 IV 18. Este o cotă greșită, ultima carte de la litera G5, șirul IV este la numărul 17. În plus, la rubrica de mențiuni, este scris că lipsește.

¹⁴⁷ BB XI 393, f. 3^v (data de 11 iun. 1891), cota M5 IV 3 (*Fassiones testium in causa beatificationis B. Margarethae, filiae regis Hungariae*, ms. saeculi 13 [sic] recentius descriptum, in fol.) ar fi un manuscris de secol XVIII. V. și Inv. 1755, f. 1^r. Mărza A. 2020, p. 178, 207, 210, 258.

¹⁴⁸ BB XI 393, f. 13^r: *Aeneas Sylvius ms. s. 15*, cota N5 II 17b. care se regăsește în catalogul lui Cseresnyés sub forma: *Tabulae diversae. Ms. Seculi 15ⁱⁱ, in folio*. V. BB XI 479, f. 241^v.

¹⁴⁹ BB XI 392: *A Batthyány Könyvtárban használt könyvek jegyzéke*, 100 f., completat până la f. 34^v.

Doina Hendre Biro¹⁵⁰. Între 1 și 26 octombrie 1898, E. Varjú a cercetat fondul de incunabule al bibliotecii, bibliotecarul P. Koródy menționând cotele între care se găseau acestea: Y4 – N5¹⁵¹. Este singura referință pentru Varjú pe care am găsit-o până acum pentru secolul al XIX-lea. Cotele cărților figurează în catalogul redactat de A. Cseresnyés în anii 1824-1826, respectiv în catalogul incunabilelor redactat separat de același bibliotecar¹⁵².

Cele patru registre cu cititori și lecturile lor scot în evidență o viață foarte activă în bibliotecă. Lectorii din medii diferite au manifestat interes pentru informațiile din fondul de carte al bibliotecii, deoarece, până la înființarea muzeului din localitate și cu excepția bibliotecii de la SIS, nu exista în Alba Carolina / Alba Iulia un alt așezământ cultural de anvergura bibliotecii întemeiate de episcopul Batthyány și nici nu există. Cititorii bibliotecii de pe tot parcursul secolului al XIX-lea s-au dovedit preocupați de propria lor dezvoltare intelectuală și culturală, iar rezultatul lecturilor este un răspuns în acest sens, găsindu-se astăzi în fondul bibliotecii și prin registrele de împrumuturi din studiul nostru. Fondul de carte și de manuscrise de la Batthyaneum, prin cercetările efectuate de cititori, a ajuns să fie cunoscut în publicațiile vremii – reviste, cărți. Acest fapt i-a adus un bun renume bibliotecii pe parcursul secolelor următoare, ajungând în secolul al XX-lea, de exemplu, să-i treacă pragul cercetători din Austria, Ungaria, Germania, Cehia, Slovacia, Polonia, Italia, Regatul Unit, Franța, chiar Vietnam, Coreea, SUA, Japonia etc.

¹⁵⁰ SBS 1994, vol. VI, p. 236; Jakó 2000, p. 117; <https://mek.oszk.hu/03600/03630/html/index.htm> (accesat la 02.02.2023); v. Varjú 1899-[1901] și Batthyaneum 2014, *passim*.

¹⁵¹ BB XI 392, f. 2^r.

¹⁵² BB XI 479, f. 199^r-244^v. (Incunabula typographiae et Manuscripta): cotele Y4 I 1 – N5 VI 18; BB XI 486.

Abrevieri bibliografice

- Arch. Bibl. – Archivio storico della Biblioteca Apostolica Vaticana (Biblioteca Apostolica Vaticana, Città del Vaticano)
- BB – Biblioteca Batthyaneum, Alba Iulia
- BB IX 35 – 2. *Historia Georgii Martinuzzi cardinalis*
- BB IX 38 – *Analecta et anecdota historico-diplomatica de rebus sub Ioanne I et Isabellae Reginae gestis praecipue autem de coede Cardinalis Georgii Martinuzzi Episcopi Magno Varadiensis quibus accedunt aliqua Ludovici II ex voto et sententia Senatus Societatis litterariae Societati edendorum manuscriptorum praepositi edidit, recensuit, dissertatione, ac notis illustravit Ignatius Comes de Batthyan Episcopus Transilvan.*
- BB IX 60 – *Varia manuscripta literaria, documenta historica, epistolae, in copia per Emericum Daniel in Italia collecta (latine, italice et armenice)*
- BB IX 197 – *Consignatio librorum qui a 1a Aug. 1840 ex Theca Batthyaniana legendi ergo exhaerebant, aut deinceps commodati sunt*
- BB X 87 – *Libri duplicati in Bibliotheca Batthyaniani*, t. 1
- BB X 89 – *Libri duplicati in Bibliotheca Batthyaniani*, t. 2
- BB X 162 – *Nomina eorum qui ex Bibliotheca acceperunt libros ad legendum*
- BB X 113 – *Annales Capituli Albens. Trans. ab anno 1752-1822, collegit et compingi curavit Antonius Beke, canonicus, anno 1874*
- BB XI 392 – *Könyvtárban használt könyvek jegyzéke*
- BB XI 393 – *Könyvtárból kikölcsönzött könyvek jegyzéke 1881-1921*
- BB XI 449 – *Varia inventaria et consignationes Bibliothecae Batthyanianae*
- BB XI 478 – BB XI 479 – *Conscriptio Bibliothecae Musei Batthyányani facta annis 1824-1826*
- BB XI 486 – *Catalogus primarum editionum*
- BB XXX/177 – Biblioteca Batthyaneum, lad. XXX, nr. 177
- Diarium – Emericus Dániel, *Diarium itineris Italici*, t. I-II
- Inv. 1755 – *Kikölcsönzött könyvek jegyzéke 1921 nov. I*
- Az Erdélyi Püspökök 2021 – *Az Erdélyi Püspökök Székesegyháza 1949 forráskiadás, Kolozsvár 2021*
- Bálent 1956 – Boris Bálent, "Katalog levočskej stredovekej knižnice [Catalogul bibliotecii medievale din Levoča]", în *Knížnica. Časopis pre knižnú kulturu*, 1956, č. 2, p. 73-82
- Baráth 1939-1942 – Béla Baráth, „Incunabule necunoscuté din Transilvania”, în *Apulum*, I, 1939-1942, p. 324-331
- Bart 1965 – Constantin Bart, „Manuscisele și incunabulele medicale de la Biblioteca documentară Batthyaneum”, în *Apulum*, V, 1965, p. 439-449
- Batthyaneum 2014 – *Biblioteca Batthyaneum la sfârșitul secolului al XIX-lea. Cartea-catalog a lui Varjú Elemér, adnotată și comentată*, București, 2014
- Beke 1870 – Antal Beke, *Az Erdély egyházmegyei papnövelde történeti vázlata*, Károly-Fehérvár, 1870
- Beke 1871 – Antal Beke, *Index manuscriptorum Bibliothecae Batthyanianae*, Károlyfehérvár, 1871
- Beke 1882 – Antal Beke, *Pázmány Péter, Lippay és Esterházy levelezése Rákóczy Györggyel*, Budapest, 1882
- Beke 1885 – Antal Beke, *Eszterházi némely levelei*, U. ott, 1885
- Bica, Mârza 1973 – Lucia Cristina Bica, Iacob Mârza, „Cărți aldine în Biblioteca Batthyaneum din Alba Iulia”, în *Apulum*, XI, 1973, p. 311-350

- Calendarium 1782 – *Calendarium Dioecesanum V. Cleri M. Principatus Transylvaniae ad annum qui est post bissextilem secundus MDCCCLXXXII* cui accedit Index locorum & personarum, Cibinii, Typis Martini Hochmeister Typ. & Bibliopolae Priv.
- Catalogus 1814 – *Catalogus venerabilis dioeceseos Transylvaniae* sub regimine excellentissimi, illustrissimi ac reverendissimi domini Josephi Mártonfi de Csik Mind-Szent, Dei & Apostolicae sedis gratia episcopi Transylvaniae [...] pro anno Christi MDCCCXIV
- Catalogus 1857 – *Catalogus venerabilis dioeceseos Transsylvaniensis* editus pro anno a Christo nato MDCCCLVII, Claudiopoli, Typis Lycei rom. cath. 1856
- Catalogus 1864 – *Catalogus venerabilis dioeceseos Transsylvaniensis* editus pro anno bissextili a Christo nato MDCCCLXIV, Claudiopoli, Typis Lycei Romano Catholici, 1864
- Catalogus 1870 – *Catalogus venerabilis dioecesis Transsylvaniensis* editus pro anno post bissextilem secundo a Christo nato 1870, Albae-Carolinae, Typis Episcopalibus, 1870
- Catalogus 1872 – *Catalogus venerabilis dioecesis Transsylvaniensis* editus pro anno bissextili a Christo nato MDCCCLXXII, Albae Carolinae, Typis Episcopalibus, 1872
- Census 2018 – Adrian Papahagi (coord.), Adinel-Ciprian Dincă în colaborare cu Andreea Mârza, *Manuscrisele medievale occidentale din România. Census*, Iași, 2018
- Chapron 2004 – Emmanuelle Chapron, "Voyageurs et bibliothèques dans L'Italie du XVIIIe siècle: des mirabilia au débat sur l'utilité publique", în *Bibliothèque de l'École des Chartes*, 162, n° 2 (2004), p. 1-21
- Chartier 1997 – Roger Chartier, *Lecturi și cititori în Franța Vechiului Regim*, București, 1997
- Ciulavu 2020 – Florin Ciulavu, *Activitatea Monetăriei de la Alba Iulia. Studiu numismatic, istoric și arheologic*, Prefață de dr. Volker Wollman, Alba Iulia – Cluj-Napoca, 2020
- Dârja 1997 – Ileana Dârja, „Din istoria bibliotecii Batthyaneum. Etapa I: 1798-1826”, în *Apulum*, XXXIV, 1997, p. 341-365
- Dârja 1998-1999 – Ileana Dârja, *Fondul Migazzi. Surse documentare*, 2 vol., ediție prefațată și îngrijită de Ileana Dârja, Alba Iulia, 1998-1999
- Dârja 2006 – Ileana Dârja, „Incunabile inedite în colecția Bibliotecii Naționale a României – Filiala Batthyaneum din Alba Iulia”, *Apulum*, XLIII/2, 2006, p. 71-85
- Dârja 2007 – Ileana Dârja, „Din istoria Bibliotecii Naționale a României Filiala «Batthyaneum» din Alba Iulia. Etapele II-IV (1826-1961)”, în *Apulum*, XLIV, 2007, p. 497-515
- Dvorak 2014 – Helge Dvorak, *Biographisches Lexikon der Deutschen Burschenschaft. Band I: Politiker. Teilband 8: Supplement L-Z*. Winter, Heidelberg 2014
- Grafinger 2002 – Christine Maria Grafinger, *Die Ausleihe Vatikanischer Handschriften und Druckwerke 18. Jahrhundert*, Teil I: Biblioteca Vaticana, Teil II: Archivio Segreto Vaticano, Città del Vaticano, 2002
- Grafinger 2016 – Christine Maria Grafinger, "Regolamenti, modalità di accesso, frequentatori e consultazioni: i documenti", în *La Biblioteca Vaticana e le arti nel secolo dei Lumi (1700-1797)*, a c. di Barbara Jatta, Città del Vaticano, 2016, p. 413-440
- Gudenus 2010 – János József Gudenus, *Örmény eredetű magyar nemesi családok genealógiája*, Budapest, 2010
- Hendre Biro 2011 – Doina Hendre Biro, "Batthyány Ignác le fondateur de la Bibliothèque Batthyaneum à Alba Iulia. Sur ses projets scientifiques et culturels et sur ses modèles religieux", în *Klimo György püspök és kora. Egyház, művelődés, kultúra a 18. században*, Pohánka Éva, Szilágyi Mariann (ed.), Pécs, 2011, p. 39-57
- Hendre Biro 2016 – Doina Hendre Biro, "Le décor de la bibliothèque et de l'observatoire astronomique fondés par le comte Ignác Batthyány, évêque de Transylvanie, à la fin du XVIIIe siècle", în *Bibliotheken, Dekor (17.-19. Jahrhundert)*, Hgg. von Frédéric Barbier, István Monok & Andrea De Pasquale, Budapest-Roma-Paris, 2016, p. 155-177

- Hendre Biro 2017 – Doina Hendre Biro, "Le contexte politique et les conditions d'achat de l'ancienne imprimerie des jésuites par Ignace Batthyány, évêque de Transylvanie", în *Ex Oriente Amicitia. Mélanges offerts à Frédéric Barbier à l'occasion de son 65e anniversaire*, edité par Claire Madl et István Monok, Budapest, 2017, p. 309-326
- Ittu 2005 – Constantin Ittu, *Tainele bibliotecii Brukenthal*, Sibiu, 2005
- Jakó 1991 – Szigmond Jakó, "Batthyány Ignác, a tudós és a tudományszervező", în *Magyar Könyvszemle*, 107 évf, 1991, 4 sz., p. 353-375
- Jakó 2000 – Zsigmond Jakó, „Cercetarea izvoarelor medievale diplomatice din Transilvania II”, în *Studii și Materiale de Istorie Medie*, XVIII, 2000, p. 190-125
- King 2022 – Ross King, *Librarul din Florența. Vespasiano da Bisticci și manuscrisele care au iluminat Renașterea*, București, 2022
- Kotvan, Frimmová 1996 – Imrich Kotvan, Eva Frimmová, *Inkunabuly zo slovenských knižníc v zahraničných inštitúciách* [Incunabule din bibliotecii slovace în instituțiile din străinătate], Martin, 1996
- Kulcsár 1965 – *Catalogus incunabulorum Bibliothecae Batthyányanae conscriptus a Petro Kulcsár*, Szeged, 1965
- Lascu 1975 – Viorica Lascu, „Un călător italian despre Biblioteca Documentară din Alba Iulia”, în *Apulum*, XIII, 1975, p. 715-717
- Mályusz 1988 – Elemér Mályusz, "Gróf Kemény József oklevélhamisítványai", în *Levéltári Közlemények*, 59, 1988, p. 197-216
- Mârza A. 2016 – Andreea Mârza, "Bibliotheca Kollariana – možný akvizitný prameň pre sedmohradského biskupa Ignáca Batthyányho", în *Kniha 2016: zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry*, Martin, 2016, p. 142-153
- Mârza A. 2020 – Andreea Mârza, *Portretul unui iluminist ardelean. Bibliotecarul Imre Dániel (1754-1804)*, Cluj-Napoca, 2020
- Mârza A. 2022 – Andreea Mârza, „Incunabilele bibliotecii Batthyaneum din Alba Iulia – date referitoare la cercetarea colecției”, în *Anuarul Institutului de Istorie "George Barițiu" din Cluj-Napoca*, Series Historica, LXI, 2022, p. 219-234
- Mârza A., Mârza E. 2017 – Andreea Mârza, Eva Mârza, „Personalități din anturajul episcopului Batthyány: Stephanus Fangh, funcționar și colecționar de carte”, în *Terra Sebus*, 9, 2017, p. 203-250
- Mârza E., Mârza I. 1995 – Eva Mârza, Iacob Mârza, „Biblioteca Migazziana Viennensis (Sugestii pentru o reconstituire)”, în *Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”*, XXXII, 1995, p. 239-250
- Mârza Selecká 2021 – Eva Mârza Selecká, *Slovacikálne tlače v sedmohradskej knižnici Batthyaneum v Alba Iulii (16. - 18. storočie) / Tipărituri slovace în Transilvania la Biblioteca Batthyaneum de la Alba Iulia (secolele XVI-XVIII)*, Martin, 2021
- Monok 2011 – István Monok, *Les bibliothèques et la lecture dans le bassin des Carpates, 1526-1750*, Paris, 2011
- Muckenhaupt, Rozsondai 2011 – Erzsebet Muckenhaupt, Marianne Rozsondai, "Historische Einbände der Bücher aus dem Besitz des Johannes Henckel", în Doina Biro Hendre (ed.), *Batthyaneum: omagiu fondatorului Ignatius Sallestius de Batthyan (1741-1798)*, București, 2011, p. 159-189
- Rady 1993 – Martyn Rady, "The Forgeries of Baron József Kemény", în *The Slavonic and East European Review*, vol. 71, No. 1 (Jan., 1993), p. 102-125
- SBS 1987 – *Slovenský Biografický Slovník (od roku 833 do roku 1990)*, vol. 2 (E-J), Martin, 1987
- SBS 1994 – *Slovenský Biografický Slovník (od roku 833 do roku 1990)*, vol. 6 (T-Ž), Martin, 1994

- Schematismus 1829 – *Schematismus venerabilis cleri dioecesis Transsilvaniensis pro anno a Christo nato MDCCCXXIX*, jussu et impensis Suae Excellentiae Episcopalis, Claudiopoli, Typis Lycei Regii
- Schematismus 1832 – *Schematismus venerabilis cleri dioecesis Transsilvaniensis pro anno bissextili a Christo nato MDCCCXXXII*, jussu et impensis Suae Excellentiae Episcopalis, Claudiopoli, Typis Lycei Regii
- Schematismus 1840 – *Schematismus venerabilis cleri dioecesis Transsilvaniensis ad annum bissextilem a Christo nato MDCCCXL*, jussu et impensis Suae Excellentiae Episcopalis, Claudiopoli, Typis Lycei Regii
- Schematismus 1844 – *Schematismus venerabilis cleri dioecesis Transsilvaniensis ad annum bissextilem a Christo nato MDCCCXLIV*, jussu et impensis Suae Excellentiae Episcopalis, Claudiopoli, Typis Lycei Regii
- Schematismus 1882 – *Schematismus venerabilis cleri dioecesis Transsylvaniensis editus pro anno a Christo nato MDCCCLXXXII*, Albae-Carolinae, Typis Volz et Körner
- Selecká 1974 – Eva Selecká, *Stredoveká Levočská Knížnica* [Biblioteca Medievală de la Levoča], Martin, 1974
- Sopko 1982 – Július Sopko, *Stredoveké latinské kódexy slovenskej proveniencie v Maďarsku a Rumunsku* [Manuscrite medievale de limbă latină de proveniență slovacă în Ungaria și România], Martin, 1982
- Varjú 1899-[1901] – Elemér Varjú, *A Gyulafehérvári Batthyány-könyvtár*, Budapest, 1899-[1901]
- Veress 1933 – Endre Veress, "Gróf Kemény József", în *Erdélyi Múzeum Egyesület*, nr. 4-6, 1933, p. 129-158

